

e|Filosoof

Periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht - Nummer 78

Prof. Sharon Lloyd
How Theoretical Equality
May Legitimize Sexual
Subordination

Freek Berends, Jos Hens en
Hugo van der Meer
Superintelligentie: een
serieus risico

Prof. Tom Sorell
Power and surveillance

Prof. dr. Albert Visser
Grondslagenstrijd & De Oorlog
tussen Word en LaTeX

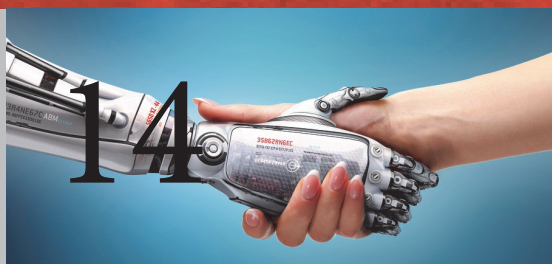
Doe mee met
de schrijfwedstrijd
Advocaten van de Duivel

THEMA **Strijd**

Prof. Sharon Lloyd
How Theoretical Equality
May Legitimize Sexual
Subordination

**Freek Berends, Jos Hens en
Hugo van der Meer**
Superintelligentie: een
serieus risico

Prof. Tom Sorell
Power and surveillance

Prof. dr. Albert Visser
Grondslagenstrijd & De Oorlog
tussen Word en LaTeX

3 Editorial

4 Column

10 Actualiteiten

31 Filosofiegeschiedenis in

titelpagina's - nr. 11

34 Buitenland

38 Studievereniging

40 Afgestudeerd

43 Kruiswoordpuzzel

44 Logische Puzzels

46 Agenda

47 Volgende Editie /

Schrijfwedstrijd

Colofon

De Filosoof is een periodieke uitgave van de Faculteitsvereniging van Utrechtse Filosofiestudenten voor het departement Filosofie en Religiewetenschap van de Universiteit Utrecht

HOOFDREDACTIE

Naomi Mak

EINDREDACTIE

Naomi Mak

Angie Urlings

Herman van Delft

REDACTIE

Naomi Mak

Karsten Setz

Herman van Delft

Daan Horstman

Robert Peeters

Angie Urlings

VORMGEVING

Daan Horstman

Omslag: Otto Dix - "Zelfportret als mars"

OPLAGE

500

ADRES

Janskerkhof 13A,
3512 BL Utrecht

E-MAIL

redactie.filosoof@gmail.com

WEBSITE

<http://fufexpluribusunum.nl/links/de-filosoof/>

FACEBOOK

<https://www.facebook.com/defilosoof.uu/>

KOPIJ

redactie.filosoof@gmail.com
deadline nr. 79: 14 mei

De redactie behoudt zich het recht voorom artikelen te wijzigen of in te korten.

COPYRIGHT

De redactie streeft er naar copyright te respecteren, mocht er toch inbreuk plaatsvinden verzoeken wij dat u contact met ons op neemt.

Editorial

Geachte lezers,

De redactie van *De Filosoof* heeft weer hard haar best gedaan om u in deze editie te voorzien van filosofisch leesvoer. Strijd is het thema waar wij deze keer vanuit zijn gegaan.

U zult in deze editie een stuk van drie *Honours* Kunstmatige Intelligentie studenten vinden over de strijd tussen de mens en haar

creatie, de kunstmatige intelligentie, en in dit geval het mogelijke gevaar van een superintelligente computer. Zij wegen de kans dat een dergelijke machtige computer zou kunnen worden gebouwd af tegen de schade die het zou kunnen aanrichten. Ook zijn wij heel blij dat we een stuk van Hobbes kenner Sharon Llyod in deze editie mogen presenteren. De angst van Hobbes' moeder, bij het zien van de Spaanse Armada voor de Britse kust, zou Hobbes het laatste zetje deze wereld in hebben gegeven. Sindsdien is strijd niet meer van hem los te maken. In dit stuk betreft Lloyd Hobbes en Rawls op de theoretische en praktische ongelijkheid tussen mannen en vrouwen; *The war of the sexes*.

Bovendien belichten wij een strijd waar we allemaal weleens mee geconfronteerd zijn: de strijd tussen het individu en het onbeweeglijke apparaat van de overheid. Sorell belicht de kwestie van surveillance en privacy. Dascha During vertelt over haar tijd in China, waar de overheid de academische vrijheid sterk beperkt. Emile van Bergeijk belicht in de actualiteitenrubriek de frictie die kan ontstaan tussen 'onze' democratische en liberale waarden. Iets om over na te denken nu de dagen van het raadgevend referendum wellicht geteld zijn.

Zoals u aan onze invulling van het thema kan zien, is het helemaal niet zo moeilijk om overal strijd in te zien. Heraclitus had misschien wel een punt: "Oorlog is van alles de vader." Zeker voor een filosoof kan het leven soms als een strijd voorkomen. Al dat gepeins, om na het afstuderen in een wereld te komen waar men liever niet heeft dat je te hard over de gevestigde orde nadenkt. Maar goed, voordat we het crescendo van dit klaaglied tot een climax laten aanzwellen denk ik dat het een stuk leuker is om op een positieve noot te eindigen. Wij van de redactie van *de Filosoof* hebben namelijk een geweldig vermakelijke afleiding voor u bedacht! Een schrijfwedstrijd! Doe mee en trek uw stoute schoenen over uw behoefde poten aan, en neem de rol van advocaat van de duivel in. Schrijf een betoog en houd u vooral niet in. Stuur het op en wellicht wint u een van onze 3 prijzen en wordt uw stuk in de volgende *De Filosoof* gedrukt. Wij sidderen in anticipatie.

What is it (like) to be a bed?

Met een zwaar hoofd ontwaak ik uit mijn niet zo diepe nachtrust. De trillingen en melodieën die mijn telefoonwekker produceren staan me net als altijd tegen. Het is kwart voor zes. De gedachten aan de overvolle treinreis drukt alle goede moed die ik had om op te staan, de kop in. Filosofie van de (verwarde) geest wacht op me. Ik zit plots in de collegebanken met studenten die het vak blijkbaar zó leuk vonden dat ze het een 3e keer wilden volgen.

De ochtend is nog te jong voor Fodor en Davidson. 'Was Decartes ook niet een uitslaper?' probeer ik mij te herinneren. In dat geval heb ik in ieder geval één aspect van zijn levenstheorie al onder de knie. Net voordat ik mij verplaats van het comfort van mijn slaapplek naar het comfort van de douche, blijven mijn gedachten hangen. Wat maakt deze plek zo heilig, zo kerkelijk. Ik kan er biechten (zij het tegen mezelf), nadenken, het eindeloze gezeur van anderen aanhoren, en niet te vergeten: slapen.

Wat maakt mijn bed dan mijn bed? Of breder, wat maakt een bed een bed? Doorgaans slapen mensen op een matras, ondersteund door een houten of ijzeren constructie. Met daarop een set dekens en een X aantal kussens. Nog zoiets opmerkelijks. Waar komt die kussen verzameldrang vandaan? Die comfort hoorders lijken niet genoeg te hebben aan 1 of 2 plekken waar het hoofd zich op kan zetelen. Maar goed, ik drijf af. De slaapplek in de algemenere zin kan natuurlijk ook een bank betreffen, voor als je nog geen kamer hebt in Utrecht en dus genoodzaakt bent op bed-surrogaten de nacht door te brengen. Er is een scala aan meubilair dat als wagon naar dromenland kan dienen. Stoelen, feauteuil, hangmatten, een bed van mos, een bij elkaar geraapte hoop bladeren, noem maar op.

Wat het bed echter onderscheid van de bovengenoemde alternatieven is het specifieke doel dat een bed heeft. In contrast tot de multifunctionaliteit van de eerdergenoemden. Een

bed wordt concreet ontworpen om een mate van comfort te bieden voor de nachtrust. Het is zo speciaal dat het vaak het primaire stuk meubilair is in een ruimte. Omdat er dus zo veel waarde gehecht wordt aan slapen, volledig terecht in mijn ogen, en niet uitsluitend uit fysieke noodzakelijkheid.

De zachtheid van een matras, en dus de zachtheid van het bed als geheel, hangt onder andere af van de gekozen substantie. In ouderwetse matrassen zaten vaak metalen veren om het sponsachtige effect, wat zo karakteriserend is voor matrassen, te verzorgen. Tegenwoordig wordt veel gebruik gemaakt van verschillende soorten polyetherschuim. Substituties voor de koude harde grond uit de oertijd.

Al deze materialen zijn analyseerbaar. Het dekbed, een tweede maar zeker niet minder cruciale aspect van het bed, kan op wetenschappelijke manier bekeken worden. Stro heeft net als mos als matras zijn moderne variant gekregen. Dons is een licht type dekbed. Doordat er veel lucht tussen de eendenveren of ganzenveren zit blijft het licht van gewicht, terwijl de isolerende en ventilerende werking standhoudt. Voor diervriendelijkere alternatieven zijn wol, katoen of kunstvezels mogelijk.

Een combinatie van bovengenoemde factoren geeft

een bed haar typische karakter. Matrasdikte wordt afgestemd op lichaamsgewicht en, net als bij de spreid, op persoonlijke voorkeur.

Het bed is echter meer dan de som van zijn delen. Het bed is de plek van innerlijke vrede na een dag hard werken. Het bed is óók de plek van zenuwen en opwinding de avond voor een belangrijke dag (tentamen filosofie van de geest bijvoorbeeld). In een bed kun je eindelijk tot jezelf komen; over het leven reflecteren. Of samen met je partner elkaars dag doorspreken. Een plek voor romantiek en rust. Voor slaap, snoozebuttons en sensualiteit. Van conversatie en kalmté. Dé plek voor verleiding, en uitslapen in de vakantie. De éérste rustplaats van passanten als u en ik, maar ook van de grootste wetenschappers, filosofen en helden uit de geschiedenis. Waar zouden Pierre en Marie Curie over hebben gepraat diep weggedoken onder een laag zwaar radioactief dons?

Welke revolutionaire ideeën zijn in dit slaapstimulerende schip als ankers uitgegooid?

En met mijn slaapdrongen hoofd gevuld met halve gedachtes ontwaar ik een haast surrealistische parallel tussen Nagel's bed, en mijn zieleigen bed. Waar de vleermuis van Thomas laat zien hoe een bewust wezen nooit in enkel reducerende termen en analyses te kennen is, laat ook mijn ervaring zien dat een bed veel meer is dan de som van zijn delen. Beide op wetenschappelijke manier te verklaren, maar alleen werkelijk te begrijpen aan de hand van de kwalitatieve ervaring van het subject.

De romantische karakteristieken, de rustgevende en zelfs moederlijke aspecten supervenieren op de fysische aspecten van het bed. De zachtheid van het matras bepaalt natuurlijk het comfort. En toch, nogmaals op mijn snooze-knop drukkend, besef ik me dat dit paleis van behaaglijkheid meer is dan 4 planken, een lattenbodem en een matras. Vergeten en aanstaande generaties beleven hopelijk hetzelfde plezier. Ook zij zullen de veelzijdigheid van het 'bed-zijn' ervaren, bewust dan wel onbewust.

How Theoretical Equality May Legitimize Sexual Subordination

We are excited to present this article by leading philosopher of Philosophy and Law **Sharon Anne Lloyd**, in which she looks in to Hobbes' and Rawls' political philosophy to answer the question of how it is possible that women's theoretical equality ends up justifying their practical inequality.

The family of philosophical theories known as the *social contract tradition*, developed by Western European and later American philosophers from the 17thC through 20thC, holds that political arrangements are justifiable only if free and equal persons could have found it rational to agree to those arrangements. Such theories would seem to be ideally suited to preclude the subordination of women because rational women with equal standing could not be expected to agree to political arrangements that subordinated themselves to men. Nevertheless, many important social contract theorists were blinded to the implication of their own commitment to equality by the prejudices of their day: Locke, Rousseau, Kant, and the framers of the United States Constitution did not count women among the equals whose agreement was required under a justified political arrangement. For instance, Kant held that because women are dependent on men for their survival, they can be only 'passive' citizens excluded from participation in decision-making; and Rousseau took women's alleged incapacity for abstract reason to preclude their participation in deliberations to determine the general will.

Thomas Hobbes in the 17thC. and John Rawls in the 20thC.- arguably the originator of modern social contract theory and the expositor of its most sophisticated version respectively- explicitly stipulated the natural equality of women, and women's equal status as parties to any valid social contract. It is striking then, that although Hobbes and Rawls insisted on women's natural equality, the political and social arrangements their respective contract theories justify, nevertheless allow for women's subordination. How is that possible? How does women's theoretical equality end up justifying their practical inequality?

In Hobbes's theory, women's theoretical equality in the pre-political condition he famously termed the 'state of nature' is secured by the recognition that what matters to one's bargaining power is whether one can pose a threat to the life and wellbeing of another. Although the average woman may be less physically strong than the average man, any woman can overpower a man while he sleeps, or by joining forces with other women. Each person, man or

"[...] although Hobbes and Rawls insisted on women's natural equality, the political and social arrangements their respective contract theories justify, nevertheless allow for women's subordination."

woman, is vulnerable to every other person.¹ The importance of rough equality in both vulnerability and threat potential was, Hobbes thought, that no individual can expect to impose his or her private judgments on others who disagree. Settling disputes with others, and gaining their cooperation in creating a peaceful social environment, must therefore offer terms acceptable to each person. Mutually acceptable terms must be reciprocal, or symmetrical. Such terms will require each person to agree to defer private judgment to the same sovereign authority (individual or assembly); but the sovereign's gender profile is of no importance. Hobbes saw nothing amiss in a woman being the sovereign head of state², or in a matriarchal society such as he imagined that of the Amazons to be.³

In fact, he deemed women the natural heads of families, because it is in the immediate power of the woman to save or destroy her fetus and infant, and so dominion over children—the authority to rule them and their corresponding duty to obey-- naturally belongs to women.⁴ In order for men to gain authority to rule as head of the household, that right would have to be passed to them, by contract, from women. Natural equality seems to preclude women's being coerced by force into transferring to men their authority to rule themselves and their children. Understanding why women would freely elect to forego their independence and authority is the challenge to scholars seeking to understand how Hobbes's egalitarian theory in principle results in a justification of sexual subordination in practice.

I have argued⁵ that the answer lies in Hobbes's complex analysis of natural and instrumental powers. Hobbes defines a power as a means to achieve what one desires.⁶ So-called 'natural powers' are innate capacities that exceed others, for example eminent strength or 'liberality' (disposition to generosity). 'Instrumental powers' are further eminent capabilities acquired by natural powers, such as friends, or good

Sharon Anne Lloyd is Professor of Philosophy and Law at University of Southern California. She works in the history of political philosophy, with special attention to the moral and political theory of philosopher Thomas Hobbes. Trained and mentored by John Rawls, one of the most influential political philosophers of the 20th century, Lloyd's scholarly interests in political philosophy and its history, contemporary liberalism and liberal feminist philosophy reflect that tutelage. Lloyd is regarded as an important voice in the current generation of liberal feminists. Lloyd enjoys teaching in USC's honors program and general education on such topics as self-identity and moral responsibility, political obligation, and social ethics for earthlings and others through science fiction.

“The importance of rough equality in both vulnerability and threat potential was, Hobbes thought, that no individual can expect to impose his or her private judgments on others who disagree.”

reputation.⁷ Small differences in natural powers may easily snowball into large differences in instrumental powers. There may be small differences between gender groups in the degree to which the average member possesses a natural power, and in the way traits are valued. For instance, if men as a group tend to be somewhat stronger and more aggressive and so marginally better at forcibly acquiring goods from others, they may accrue further instrumental powers

such as a reputation for success, and use those goods to acquire instrumental powers such as supporters and friends. Further, women who desire goods may value strength and liberality in men more than men value those traits in women. Women might rationally elect to exchange dominion over themselves and their children for access to the use of those powers for themselves and their children.

At the other bookend of the social contract tradition, Rawls introduces a brilliant and radical innovation to ensure that women must be considered as equals when deciding on the terms for organizing society. The ‘original position’ he substitutes for the ‘state of nature’ of earlier social contract theories situates all parties to the contract symmetrically, and removes any bargaining advantages by depriving the contractors of any knowledge of the specific identity of the person they represent that could enable them to select

arrangements biased in favor of their client. In particular, the contracting parties do not know the gender or sex of the person whose interests they represent, and so will not agree to any arrangement that burdens one sex, because that burden might have to be shouldered by their client. Because no party is willing to put his client in a disadvantaged social position, his ignorance of the sex of his client leads him to agree only to arrangements that confer equal rights on persons of every sex. Thus, Rawls’s theory secures formally equal rights for women.

However, in practice, Rawls’s just social world allows that parents may permissibly rear children in ways that negatively affect their daughters’ pursuit of economic and social equality. Parents may favor their sons over their daughters in the allocation of educational and financial resources, and may

“The difficulty is that comprehensive views, that are reasonable in the required sense of not seeking to use state power to enforce themselves on others, may still indoctrinate their children into gendered roles that negatively impact the ambitions, positions, and earning power of adult women generation upon generation.”

attempt to indoctrinate them into gendered social roles. This is so because in the well-ordered society of ‘justice as fairness’, citizens are guaranteed liberty of conscience which protects them in their practice of their religious beliefs and in ordering their lives pursuant to their own *reasonable* ‘comprehensive’ moral or philosophical doctrines. Rawls maintains that free societies are characterized by an ineliminable pluralism of reasonable comprehensive doctrines. A

“Incremental accretions of powers that magnify power, as well as freedom to inculcate our own sexual prejudices in the next generation, explain how it is possible that despite our principled commitment to sexual equality, our practice disappoints.”

variety of comprehensive or partially comprehensive doctrines – Utilitarian, Kantian, Atheist, Christian, Muslim – may participate an overlapping consensus on principles of justice for their society’s basic structure, supposing that they recognize reasonable constraints. The difficulty is that comprehensive views, that are reasonable in the required sense of not seeking to use state power to enforce themselves on others, may still indoctrinate their children into gendered roles that negatively impact the ambitions, positions, and earning power of adult women generation upon

generation. The cumulative result of choices in families may be a society in which women enjoy far less political power, economic power, and opportunity than men do. The challenge to Rawls scholars is to understand how a theory with such a robustly egalitarian foundation can legitimize practical arrangements that in fact subordinate women, and to see whether it has resources to avoid that outcome. I have argued that Rawls can, consistent with the liberal commitments of his theory of justice, restrict severely sexist parental practices on the ground that they disable children from acquiring the two moral powers requisite for participation as citizens in the just society, understood as a system of social cooperation on fair terms for mutual benefit.⁸

It would perhaps be comforting to think that in each case, practical sexual subordination results from a misapplication or distortion of the formally egalitarian theory. Alas, these outcomes are not the result of error in applying the theory. In the case of Hobbes’s theory, small natural differentials in power can be compounded through social magnifiers to such a degree that women’s bargaining power is systematically degraded to the point that they will find it rational to agree to contracts assigning them a subordinate status. In the case of Rawls’s theory, the commitment of liberal societies to free exercise of religion, including tolerance of religions that assign rigid gender roles, precludes interfering with the child-rearing practices of families even when those have the cumulative result of decreasing the status and bargaining power of women across the whole society.

Understanding why even these two most sexually egalitarian of all social contract theories fail to secure sexual equality forces us to focus on features of our own societies that hold women down, despite our creeds of equality for all. Incremental accretions of powers that magnify power, as well as freedom to inculcate our own sexual prejudices in the next generation, explain how it is possible that despite our principled commitment to sexual equality, our practice disappoints. We are so accustomed to these features of our society that they have become invisible to us. But observing the same phenomena at the distance of philosophical theory enables us to make a more critical assessment of our own practice.

Footnotes

1. Thomas Hobbes, *De Cive*, IX.3
2. Thomas Hobbes, *Elements of Law* XXIII.7; *Leviathan* XX.6,7; *De Cive* IX.5
3. Thomas Hobbes, *Leviathan*, XX.4
Thomas Hobbes, *De Cive*, IX.3,4,5
Thomas Hobbes, *Elements of Law*, XXIII.5
4. *Ibidem*
5. See S.A. Lloyd, “Power and Sexual Subordination in Hobbes Political Theory”, in the *Feminist Interpretations of Hobbes*, ed. Hirschmann and Wright (Pennsylvania State University Press, 2012)
6. Thomas Hobbes, *Leviathan*, X.1
7. Thomas Hobbes, *Leviathan*, X.2
8. See S.A. Lloyd, “Situating a Feminist Criticism of John Rawls’s *Political Liberalism*”, in the *Loyola Law Review*, volume 28, Number 4 (1995)

De speeltuinpolitiek van de liberaal-democratie

Naar aanleiding van de referendumfiasco's van de afgelopen paar jaar, het Brexit- en Oekraïnerferendum en de daaropvolgende afschaffing van raadgevende referenda, werpt bachelorstudent wijsbegeerte **Émile van Bergeijk** een kritische blik op 'onze' liberaal-democratische waarden.

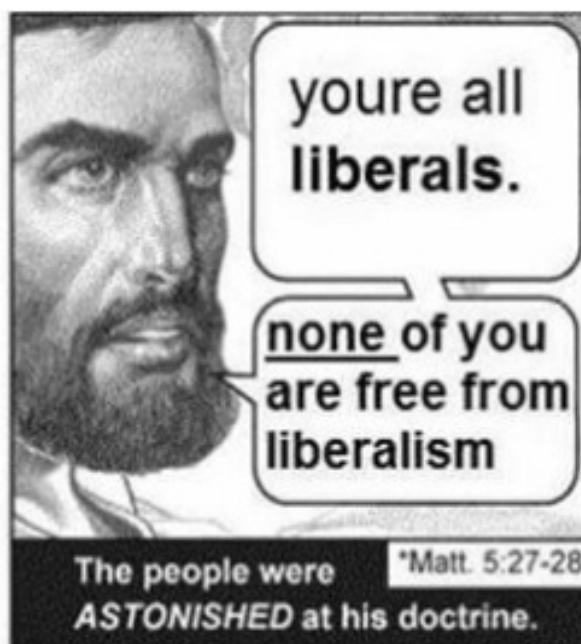
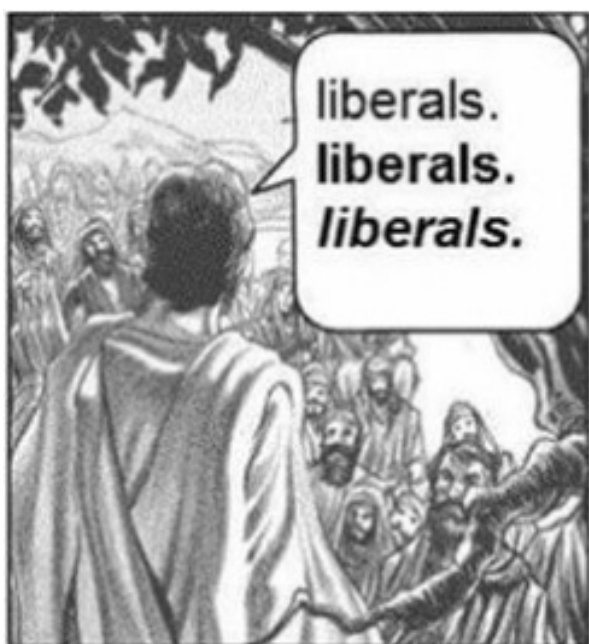
Onze politiek is gegrondvest op een liberaal-democratische ideologie. Dat hier zelden over gepraat wordt, en al helemaal niet in termen van 'ideologie' laat de evidentie van deze stelling zien. Ideologie, dat is iets voor de anderen, voor mensen die nog in de 20e eeuw leven. Daarom kunnen de meest liberaal-democratische partijen, die in feite nog het méést ideologisch zijn, omschreven worden als post-ideologisch waarbij 'ideologie' vervangen zou zijn door een vaag omschreven vooruitgangdenken en progressiviteit. Waarom is dit zo? De heersende ideologie verbergt zich altijd, maar er spelen ook andere dingen mee. We hebben onze huidige liberaal-democratische rechtstaat opgetuigd als dam tegen de kwaadaardige ideologieën uit de vorige eeuw, in de eerste plaats om een herhaling van de Tweede Wereldoorlog te voorkomen, en in de tweede plaats tegenover het oprukkende communisme. Door deze positionering tegenover zulk extreem gedachtegoed is het makkelijk om je eigen 'gematigde' staatsinrichting als niet uitgesproken ideologisch gemotiveerd te zien. Daarnaast is het ook een kwestie van angst. Wie, zoals hieronder, liberaal-democratische waarden als ideologie analyseert opent de weg voor kritiek. Daarmee zijn waarden als mensenrechten, de rechtstaat, tolerantie enzovoort niet meer vanzelfsprekend. Wie speelt met de liberaal-democratie, zo luidt de beschuldiging, opent de Doos van Pandora.

Maar wat zou de kritiek dan kunnen zijn? Volgens Chantal Mouffe is het idee van liberaal-democratie

inherent paradoxaal¹, voortkomend uit het feit dat het niet één coherent systeem is, maar een instabiele samenstelling van twee verschillende ideeën, het liberalisme en democratie, die niet goed samengaan. Dat betekent dat de liberaal-democratische waarden niet, zoals vaak wordt voorgesteld, een stabiel fundament zijn van de vesting waarop de populistische hordes zullen stukslaan, maar dat de grootste bedreiging voor de democratie tegenwoordig uit het systeem zelf komt. Om de democratie te redden zullen we onze gangbare opvattingen achter ons moeten laten. Dit is in ieder geval de stelling die ik zal verdedigen.

Liberalisme kan veel betekenen, maar hier bedoelen we een ideologie die is gebaseerd op de bescherming van de (mensen)rechten van het individu meestal doormiddel van een reeks van (internationale) instituties. Hierbij kan worden gedacht aan de rechtstaat of internationale verdragen. Het is evident dat democratie niet is ingesloten in het liberalisme. We hebben het niet voor niks over liberaal-democratische waarden en de *democratische* rechtstaat.

“Dat betekent dat de liberaal-democratische waarden niet, zoals vaak wordt voorgesteld, een stabiel fundament zijn van de vesting waarop de populistische hordes zullen stukslaan”

Door deze onschuldig lijkende formuleringen wordt het kleine geheimpje van het liberalisme al verraden: het is heel goed mogelijk om liberalisme in te voeren buiten (of zonder!) de democratie. De democratie is immers een open en ongedetermineerd proces. Een *bepaalde* politieke beslissing wordt op een *bepaald* moment door een *bepaalde* groep mensen genomen. Op het moment dat de macht wordt uitgeoefend door de kiezer is hij al verdwenen, want niet alleen de toekomst ligt open, maar het verleden ook. Een beslissing kan altijd worden teruggedraaid. Het probleem is dat het liberalisme zelf helemaal niet zo open is. Zodra de liberale orde is vastgelegd is elke daadwerkelijke verandering een stap in de verkeerde richting.

Kijk naar de discussie over directe democratie, bijvoorbeeld het referendum. Nu wil ik niet per se *voor* referenda pleiten, in ieder geval niet hier, maar een type argument vind ik opvallend in deze discussie. Dat wil zeggen: opvallend slecht. Zowel na het Brexit- als het Oekraïnerferendum werd gezegd dat de uitslagen bewijzen ‘dat deze onderwerpen niet geschikt zijn voor een referendum’. Waaruit zou dan moeten blijken dat het onderwerp niet geschikt is voor een referendum? Omdat de uitslag verkeerd was! Ik bedoel niet het type argument dat betoogt dat deze onderwerpen ‘te complex’ zijn, hoewel dat even onzinnig is. Ik wijs hier op de tendens om referenda af te wijzen omdat de mogelijke uitkomsten niet bevorderlijk zijn voor de liberale orde. Ik zou ook kunnen wijzen op het fenomeen om politieke vraagstukken niet in het domein van

de democratie op te lossen, dus in het parlementaire proces, maar in de rechtbank, als eerbiedwaardige hoeder van de rechtstaat en de mensenrechten. In Nederland hebben we bijvoorbeeld de Urgenda zaak gehad, waarbij een rechtbank besliste dat de Nederlandse regering haar klimaatbeleid ingrijpend moet aanpassen. Je hoort soms al fluisteren dat het democratische proces niet voldoet om het klimaatprobleem op te lossen. Het alternatief moge duidelijk zijn.

“Het liberalisme stelt voor tolerant te zijn voor verschillende opvattingen en leefwijzen, maar het kan fundamentele onenigheid alleen analyseren in termen van rationeel-irrationeel.”

Het komt erop neer dat de onbepaaldheid van de democratie ervoor zorgt dat er in een liberale democratie niet altijd voor de liberale optie wordt gekozen. Dat is nu duidelijk, maar liberaal politiek filosofen zijn niet gek, die begrijpen dat ook. Maar in hun oplossing schuilt juist de kern van het probleem. Wat deze, en andere, ‘oplossingen’ gemeen hebben is dat ze beweren dat als mensen daadwerkelijk rationeel over de zaken nadenken, ze het wel eens moeten zijn met de liberale basisprincipes die zij voorstaan. Dit is een vrij consequente gedachte in de

liberale traditie, denk hierbij aan de contractualisten, maar ook Rawls en Habermas. De logische gevolgtrekking is dat als mensen deze liberale basisprincipes niet volgen, dat in principe irrationeel is. In de praktijk zien we mensen aan de rechterzijde van de politiek hun tegenstanders ‘knettergek’ noemen, of wijze linkse intellectuelen de populariteit van populistten verklaren aan de hand van de o zo begrijpbare, maar zeer zeker op emoties gebaseerde, onderbuikgevoelens. Het liberalisme stelt voor tolerant te zijn voor verschillende opvattingen en leefwijzen, maar het kan fundamentele onenigheid alleen analyseren in termen van rationeel-irrationeel. Dat betekent dat de liberale waarden zijn gaan dienen als maatstaf voor de democratie. Zolang de democratische beslissingen binnen het door het liberalisme vastgestelde rationele kader blijven is het goed, maar er mag best hard ingegrepen worden als de democratie het liberale spoor bijster raakt. Om een groot politiek-filosoof te citeren: “Democratie is als een trein, als je op je bestemming bent moet

“in de diepste laag van deze politiek-filosofische matrjoeska vinden we dus geen tolerantie voor verschillen, maar een diepgewortelde angst voor alles wat daadwerkelijk verschillend is.”

je uitstappen.”² Want met de irrationele mensen valt niet te praten. Of zoals een Rawls-evangelist Burton Dreben het eens eloquent uitdrukte: “You dont talk to Hitler, you shoot him.”³

Zoals altijd blijkt de ideologie hier te bepalen wie er wanneer en onder welke voorwaarden vermoord mag worden. Nu wil ik niet specifiek tegen het neerschieten van Hitler argumenteren, maar in de praktijk schijn je al snel een Hitler te zijn. In ieder geval zijn in de geschiedenis uit naam van het liberalisme en de democratie de meest vreselijke misdaden begaan. Met als meest recente voorbeeld van deze oorlog-voor-de-vrede mentaliteit de oorlog in Irak. Er was protest, maar hoeveel liberalen hadden geprotesteerd als de Amerikanen daadwerkelijk een succesvolle democratie hadden gevestigd na hun bommentapijt? Verder terugkijkend vinden we oerliberaal J.S. Mill die zich enthousiast achter de kolonisatie schaarde, vanuit dezelfde gedachte dat het liberalisme als meest voortreffelijke systeem best

aan anderen mag worden opgelegd.

Omdat het liberalisme uitgaat van een, min of meer, universele rationaliteit, is fundamentele politieke onenigheid een antagonisme tussen rationele liberalen en irrationele anderen. Fundamentele politieke onenigheid binnen een politiek systeem is onmogelijk, omdat de deelnemers het eens zijn over de uitgangspunten. Echte strijd is uitgesloten. Als je niet meedoet aan deze speeltuinpolitiek moet je worden buitengesloten, want met irrationelen valt immers niet te praten. Voor een liberaal bestaat er, buiten mensen die zich als ongeneesbaar irrationeel openbaren, geen echte ander, want een niet-liberaal is immers een liberaal die het licht nog niet heeft gezien. Dit is een vrij unieke eigenschap voor een ideologie. Vanuit het perspectief van een marxist is het best rationeel voor een fabrikseigenaar om geen marxist te zijn. Sterker nog, het zou een zware klap zijn voor de marxistische theorie als iedereen marxist zou worden. De liberaal hangt echter een kleuterschoolhumanisme aan, waarbij iedereen eigenlijk hetzelfde is, culturele en politieke verschillen leuke bijkomstigheden zijn die we vooral moeten *vieren*, maar verder vooral niet te veel bij stilstaan, want dat zou maar tot allerlei narigheid leiden. De ander wordt geaccepteerd zolang hij of zij onder de motorkap maar precies dezelfde rationaliteit bezit. Dat klinkt allemaal leuk, maar in de diepste laag van deze politiek-filosofische matrjoeska vinden we dus geen tolerantie voor verschillen, maar een diepgewortelde angst voor alles wat daadwerkelijk verschillend is. Deze liberale schijntolerantie is een gevolg van het feit dat we de ander niet daadwerkelijk willen zien. We kijken langs ze heen, en proberen in het duister een universeel humanisme te onderscheiden.

Maar wat nou als we de notie dat de democratie een onbepaald proces is, sericus zouden nemen en ervan uit zouden gaan dat mensen het fundamenteel oneens kunnen zijn zonder dat we een van de partijen irrationeel kunnen noemen? Dit zou verstrekkende gevolgen hebben. Als er geen *universele* rationaliteit meer onder het politieke proces ligt, wordt alles vloeibaar. Of academischer uitgedrukt: onze universele waarden worden contingent. De spanning wordt zo in zekere zin niet *opgelost*, maar omdat er een spanning is kunnen onze waarden telkens veranderd en geherinterpreteerd worden. Dit betekent ook dat de droom van een universele politieke gemeenschap niet alleen meer een droom is, maar

een onmogelijkheid. Omdat je het alleen oneens kan zijn als je het al eens bent, dat wil zeggen, als je bepaalde linguïstische en culturele overeenkomsten hebt die het mogelijk maken elkaar überhaupt te begrijpen als politieke tegenstanders. Dit is een pre-politieke, en in zekere zin ook pre-rationele, basis voor de politieke gemeenschap die echte strijd weer mogelijk maakt, omdat het in- en uitsluitprincipe van de politieke arena geen rationele maar een *contingente* basis heeft. Dit betekent geenszins dat we ons politieke systeem zouden moeten omgooien. Het is alleen een andere manier om onze bestaande praktijken te begrijpen. Kijk bijvoorbeeld naar ons mensenrechtendiscours. Blijven mensenrechten geen hoogdravende esoterie totdat een bepaalde politieke gemeenschap als politieke daad bepaalde rechten van een bepaalde groep mensen bevestigt en

verdedigt? Zou dat niet suggereren dat we er op de verkeerde manier over nadenken? In ieder geval is het de hoogste tijd ons steeds benauwender wordende politieke discours open te breken in een tijd waarin de traditionele opvattingen hun zeggingskracht en geloofwaardigheid lijken te verliezen, en de kloof tussen burger en politiek steeds groter wordt.

Noten

- 1 Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox*, London 2005.
- 2 Een uitspraak van de president van Turkije, Recep Tayyip Erdoğan.
- 3 Hij zei dit in een discussie met studenten die is uitgebracht als 'On Rawls and Political Liberalism. De volledige quote luidt: "What do you say to Adolf Hitler? The answer is nothing. You shoot him. You do not try to reason with him"

Superintelligentie: een serieus risico

We hebben allemaal *The Terminator* en *The Matrix* gezien, films waarin door de mens geschapen vormen van intelligentie zich tegen de mensheid keert. Hoe realistisch is dit scenario nou eigenlijk? Moeten we ons zorgen maken om de Strijd tussen de mens en de machine?

Superintelligentie is een term die perfect in een sciencefictionfilm zou passen. Superintelligentie, intelligentie waarvan de cognitieve vaardigheden vele malen groter zijn dan die van mensen, hoeft echter geen fictie te zijn. Nick Bostrom, directeur van het *Future of Humanity Institute* van de *University of Oxford*, probeert in zijn boek *Superintelligentie* het begrip op de kaart te zetten en verder te betogen dat het gevaarlijk is. Hij schetst een scenario waarin door een doorbraak in programmeren, een computerprogramma kan leren programmeren en dit op zichzelf kan toepassen. Uit deze positieve feedbackloop volgt wat Bostrom een ‘intelligentie-explosie’ noemt. In dit stuk zullen we voor- en tegenargumenten geven voor de mogelijkheid van een intelligentie-explosie en daarna een paar algemene argumenten voor het serieus nemen van het risico.

Is superintelligentie mogelijk?

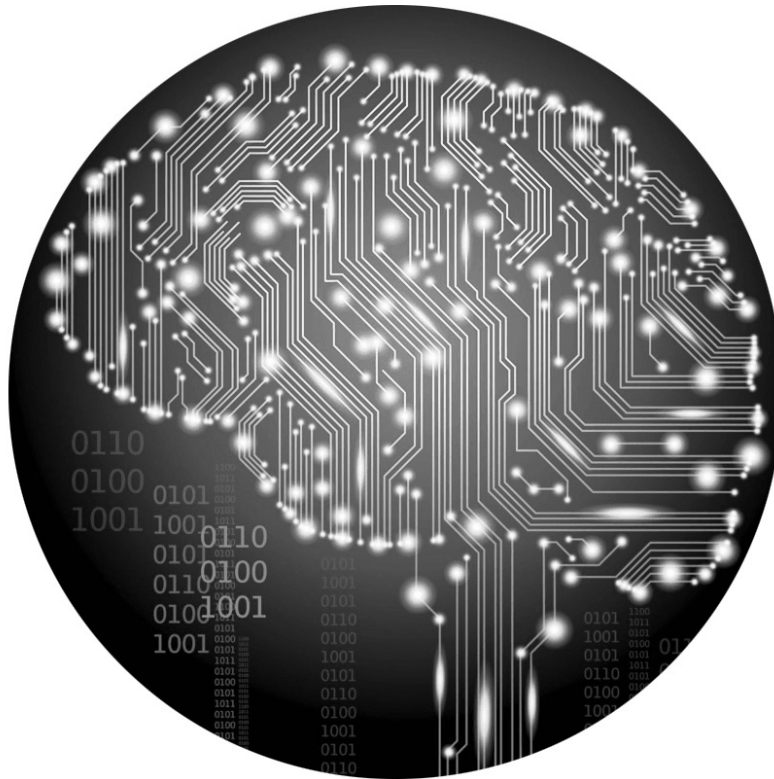
Superintelligentie, zoals er in de literatuur (Bostrom, 2014) over wordt gesproken, is het begrip van een computer of computerprogramma dat een intelligentie heeft die vele malen groter is dan die van mensen. Deze enorme intelligentie komt

tot stand door een ‘intelligentie-explosie’. Een intelligentie-explosie is een proces waarin een systeem exponentieel slimmer wordt. Zo een systeem heeft een intelligentie waar we ons niks bij kunnen voorstellen. Menselijke intelligentie is vergeleken met dat van zo een computer, als de intelligentie van een kever voor ons. De mogelijkheid van zo een explosie is gebaseerd op de premisse dat wij als mensen een computerprogramma zullen kunnen maken dat minstens even intelligent is als mensen. Op dat punt kan het minstens net zo goed programmeren als mensen en aangezien de processen in een computer een stuk sneller verlopen dan die in onze hersenen zal het beter worden in het schrijven van computerprogramma’s dan wij en dus ook in het verbeteren van zijn eigen code. Dit proces vormt een positieve feedbackloop waarin de intelligentie en capaciteit van het systeem steeds toenemen. Dit proces is de intelligentie-explosie. Er is geen duidelijke bovengrens aan de intelligentie in zo een systeem, doordat er altijd meer rekenkracht in de vorm van processors gemaakt kan worden, al dan niet door het systeem zelf. Het resultaat is een superintelligentie.

De eerste premisse, dat we een computer kunnen maken die ‘even intelligent’ is als wij, behoeft nog enige argumentatie. Wat er nodig is, is algemene intelligentie. Wij mensen hebben verschillende cognitieve vaardigheden die we op elkaar kunnen toepassen en kunnen combineren. Dit is wat we verstaan onder algemene intelligentie. Computers kunnen dit (nog) niet. Wetenschappers zoals Bostrom denken dat computers in de toekomst *wel* algemene intelligentie kunnen krijgen. De twee belangrijkste argumenten hiervoor zijn het *emulatie-argument* en het *evolutie-argument*.

Het *emulatie-argument* gaat als volgt: Het brein kan beschouwd worden als een machine. Die machine zullen we ooit kunnen emuleren. We hebben dan het brein in een computer. Als dat

“Als de evolutie algemene intelligentie heeft geproduceerd, zonder dat iemand daarover na hoefde te denken, dan kunnen wij het zeker.”

is gelukt hebben we algemene kunstmatige intelligentie gecreëerd. Met ‘machine’ wordt in deze argumentatie een systeem bedoeld dat bestaat uit onderdelen gereguleerd door wetmatige processen. Alles wat we tegenwoordig van biologie weten wijst erop dat het brein zo een ‘machine’ is. Voor verdere argumentatie van dit punt, zie het artikel van David Chalmers, van de universiteit van New York, *The Singularity: A Philosophical Analysis* (Chalmers, 2010). Met het oog op de technologische vooruitgang van dit moment, is het aannemelijk dat de hersenen in de toekomst te emuleren zijn. Het *evolutie-argument* komt voort uit de observatie dat algemene intelligentie bij mensen voortgekomen is uit de evolutie. Evolutie is een proces waar geen doelbewust plan in voorkomt. Als de evolutie algemene intelligentie

heeft geproduceerd, zonder dat iemand daarover na hoefde te denken, dan kunnen wij het zeker. Wij kunnen immers wel nadenken. Bij dit argument wordt niet specifiek gezegd hoe algemene intelligentie tot stand komt, alleen dat het er komt. Voor onze discussie is dat op het moment genoeg.

Problemen met de theorie

Het meest besproken pad naar een superintelligentie gaat via de intelligentie-explosie. Machines bereiken dan het niveau van menselijke intelligentie, doordat zij zichzelf kunnen verbeteren, net zoals mensen een machine kunnen verbeteren. Echter, het pleidooi voor een intelligentie-explosie bevat een flinke argumentatiefout, zo stellen Jan Broersen (Broersen, 2017) van de *Universiteit Utrecht* en Marc Slors van *Radboud Universiteit Nijmegen*

(Slors, 2015). Er is volgens hen helemaal niet zoiets denkbaar als een ‘explosie’ van intelligentie. Intelligentie is namelijk niet één ding of in één maat te vangen. Volgens Broersen en Slors bestaat intelligentie uit veel meer aspecten. Het ligt daarom niet voor de hand dat we een machine kunnen maken die al deze aspecten van menselijke intelligentie bezit. Ook Chalmers benoemt dit als een aanvechtbare aanname in de argumentatie voor een superintelligentie. Er kan dus wel gesteld worden dat een kunstmatige intelligentie met een menselijk niveau van intelligentie tot een superintelligentie leidt, maar het is helemaal niet zeker dat een dergelijke kunstmatige intelligentie kan worden gecreëerd.

De argumentatie voor superintelligentie berust dus grotendeels op de aanname dat

er een machine met menselijke intelligentie kan worden gebouwd. Chalmers gaat daarom in op bijvoorbeeld het emulatieargument, waarbij een machine de interne processen van het brein zeer nauwkeurig kan simuleren. Hij merkt ook op dat het argument speculatief van aard is, ondanks de tegenwoordige stand van de biologie. Wat dit argument lijkt te negeren zijn de begrippen als bewustzijn en emotie. Daar zijn vooralsnog geen eensluidende algehele verklaringen in een mechanistische zin voor gevonden. Jan Broersen sluit zich hierbij aan. Hij zegt dat het onmogelijk is om concepten als bewustzijn in een Turingmachine (wat alle computers die we gebruiken in de basis zijn) te implementeren. De digitale structuur van onze hedendaagse computationele architecturen schiet daarin volgens hem tekort. En dus, zegt Chalmers, dat hij zich persoonlijk moeilijk kan vinden in de visie dat de hersenen te emuleren zijn, omdat volgens hem de definitie van de intelligentie-explosie helemaal niets zegt over welke soort computationele machine we moeten gebruiken om tot een algemene kunstmatige intelligentie te komen.

Willen we het risico nemen?

Zoals nu behandeld, zijn er voor- en tegenargumenten voor de mogelijkheid van een superintelligentie. Zodoende is de vraag of superintelligentie nou echt mogelijk is nog niet sluitend beantwoord. Wij hebben een beeld van de verschillende standpunten geprobeerd te vormen. De waarschijnlijkheid en mogelijkheid van superintelligentie en de benodigheden ervan, zoals algemene intelligentie, zijn niet

“Er is volgens hen helemaal niet zoiets denkbaar als een ‘explosie’ van intelligentie. Intelligentie is namelijk niet één ding of in één maat te vangen. Volgens Broersen en Slors bestaat intelligentie uit veel meer aspecten.”

de enige belangrijke vragen. Er is ook nog de algemenere vraag: hoe serieus moeten we het vraagstuk van superintelligentie nemen? Vrij serieus, zoals we zullen betogen.

Het eerste argument hiervoor is gebaseerd op beslistheorie. De rekensom waarin we de ‘wenselijkheid’ van een gebeurtenis en de kans dat deze gebeurt, met elkaar vermenigvuldigen geeft de verwachte waarde van de uitkomst. Krijg je 6 euro (de wenselijkheid) als een dobbelsteen op ‘zes’ landt (de gebeurtenis, met kans 1/6) en anders niks, dan is je verwachte waarde na één worp met een normale dobbelsteen 1 euro (6 euro keer 1/6). De gevolgen van een kwaadaardige superintelligentie zouden zo desastreus zijn dat de verwachte waarde van ‘onwenselijkheid’ zo hoog is dat we de mogelijkheid serieus moeten nemen, ook al zou de waarschijnlijkheid nog zo laag zijn. Een superintelligentie zou met zeer ruime voorsprong de machtigste, handelende actor zijn op aarde. Het is niet eens vergezocht om te stellen dat het de machtigste handelende actor zou zijn in het universum. Wij, de mensheid, hebben

echter wel een voorsprong op de superintelligentie. Wij bepalen het hoofddoel van de superintelligentie. De superintelligentie zal één ding nastreven en zal dat op de meest efficiënte manier denkbaar doen. Elke handeling die het zal uitvoeren, zal het gevolg zijn van een bijna oneindig complexe berekening om dit hoofddoel te bereiken. Als we het hoofddoel van de superintelligentie goed bepalen zou het mogelijk alle problemen oplossen en het beste zijn wat ons ooit is overkomen. Echter, welk doel we zo een superintelligentie ook meegeven, het zal hoogstwaarschijnlijk het einde van de mensheid betekenen. Dit zullen wij hieronder laten zien.

Stel, we geven het computerprogramma als hoofddoel dat het zoveel mogelijk paperclips moet produceren. Een vrij onschuldige doch nuttige bezigheid, lijkt het. Houdt er wel rekening mee dat het een oppermachtige actor is die er alles aan zal doen om zijn doel te bereiken. Als je je bedenkt dat mensen bestaan uit mogelijke grondstoffen voor paperclips, lijkt de zaak opeens minder onschuldig. Als je je bedenkt dat mensen de meest waarschijnlijke vorm van oppositie tegen de superintelligente paperclipmachine zouden zijn (ook als we niet uit nuttige grondstoffen zouden bestaan en we de superintelligentie met rust zouden laten) en daarom het liefst meteen uitgeschakeld dienen te worden, wordt de zaak nog minder onschuldig. Zelfs als we niet als mogelijke weerstand gezien zouden worden door de superintelligentie en niet geschikt zouden zijn als grondstof, zouden we een probleem hebben.

Dan nog zou de grond onder onze voeten en de rest van het universum langzaam maar zeker worden omgezet in paperclips, wat ook het einde der mensheid aan zou duiden.

Maar wat nou als we de superintelligentie een hoofddoel meegeven dat ons welzijn in acht neemt, of zelfs maximaliseert? Als we geluk als hoofddoel stellen gaat het toch zeker niet mis? Een scenario waarin onze lichamen opgeslagen worden en onze hersenen gestimuleerd worden om ons zoveel mogelijk geluk te laten ervaren wordt echter lang niet door iedereen als wenselijk gezien. Robert Nozick (Nozick, 1974) probeert dit te laten zien met zijn *'experience machine'* gedachte-experiment. Hierin stelt hij dat de meeste mensen er niet voor zouden kiezen, of op zijn minst zouden twifelen, om in een machine te stappen waarin ze volledig 'gelukkig' zouden zijn. Dit trekt de intuïtieve aantrekkingskracht van zo een hedonistisch standpunt in twijfel. Daarnaast is geluk een zeer lastig te definiëren begrip, zeker voor een computer die zelf niks kan voelen. Hoe kan je een computer wel een hoofddoel meegeven dat ons geluk maximaliseert? Neem wellicht een aardige indicator van geluk, zoals lachen, als hoofddoel. Elektroden in onze wangen die onze gezichten continu in een perfecte lach aanspannen zouden de optimale oplossing zijn, maar zeker niet een die wij als wenselijk zouden beschouwen. Het lijkt ons duidelijk dat zelfs de beste bedoelingen niet een positief eindresultaat garanderen. Een schijnbaar neutraal hoofddoel en zelfs een schijnbaar positief doel kunnen desastreuze gevolgen hebben. Om over negatieve hoofddoelen nog niet

te spreken... Een verschil tussen het hoofddoel dat we een systeem meegeven en het voor ons meest optimale hoofddoel kan in zekere mate tot uiting komen, afhankelijk van het systeem. Bij een superintelligentie zal de uiting van zo een verschil door de enorme schaal van de onderneming tot in zorgwekkende mate worden uitvergroot.

Het tweede argument is niet zozeer een argument *voor* het serieus nemen van de mogelijkheid van superintelligentie, als wel een argument *tegen* het niet serieus nemen ervan. Mensen zijn snel geneigd om aan te nemen dat de problemen die geschetst worden door mensen als Bostrom overdreven en vergezocht zijn. Veel mensen zullen tot deze conclusie komen nadat ze, al dan niet onbewust, het algemene idee hebben gevormd dat doemscenario's niet uitkomen. Dat idee kan tot stand komen door meerdere oorzaken, de een rationeler dan de ander. Het kan tot stand komen door de observatie dat

“Als we het hoofddoel van de superintelligentie goed bepalen zou het mogelijk alle problemen oplossen en het beste zijn wat ons ooit is overkomen. Echter, welk doel we zo een superintelligentie ook meegeven, het zal hoogstwaarschijnlijk het einde van de mensheid betekenen.”

de meeste doemvoorspellingen uit het verleden nooit zijn uitgekomen. Ook kan het tot stand komen door een algemene afkeer tegen het zorgen maken om iets dat achteraf een loze dreiging bleek te zijn. Het kan ook tot stand komen door de observatie dat sinds het ontstaan van intelligent leven, 3.7 miljard jaar lang, geen doemscenario van de orde superintelligentie heeft plaatsgevonden. Zo een gebeurtenis lijkt dus heel onwaarschijnlijk.

Wat wel bedacht moet worden is dat er in die 3.7 miljard jaar pas net intelligent leven rondloopt en nog korter zulk intelligent leven dat het op globale schaal invloed kan uitoefenen. Als er intelligent leven in het spel is, met doelen die verschillen van onze optimale doelen, lijken doemscenario's opeens veel minder onwaarschijnlijk. Een nucleaire oorlog is bijvoorbeeld helemaal niet zo een vergezocht doemscenario. Dat het nog niet uitgekomen is, is in dit geval geen reden om de onwaarschijnlijkheid ervan aan te nemen. Het heeft immers nog weinig kans gehad om uit te komen. Het superintelligentiescenario heeft nog nooit de kans gehad om uit te komen. Daardoor is de algemene redenering over de onwaarschijnlijkheid van doemscenario's dus niet toe te passen op het probleem van superintelligentie. We moeten er dus met een neutrale blik en zonder vooroordelen naar kijken.

Conclusie

Het blijkt onduidelijk of superintelligentie mogelijk is. Er zijn argumenten voor de mogelijkheid ervan, maar er is ook oppositie. De deskundigen zijn het er nog niet over eens.

Freek Berends, Jos Hens en Hugo van der Meer zijn drie honours-studenten Kunstmatige intelligentie die naar aanleiding van het lezen van het boek *Superintelligentie* van Nick Bostrom, Jan Broersen, de Utrechtse autoriteit op het gebied van de maatschappelijke impact van KI, hebben geïnterviewd.

<https://www.cryptocoinsnews.com/wp-content/uploads/2014/10/ai-handshake-wide.jpg>

Dat komt grotendeels doordat er nog onzekerheid is over de mogelijkheid van algemene intelligentie. Algemene intelligentie is een vereiste voor superintelligentie. Los van technische vragen over superintelligentie, zijn er wel andere vragen waar we nu al op in kunnen gaan. Dit zijn vragen over de risico's van superintelligentie. Deze vragen gaan in op beslistheorie achter superintelligentie en soortgelijke problemen. Moeten we superintelligentie niet serieus nemen, ondanks een

eventueel kleine kans dat het er zal komen? Daarnaast kunnen we de voorspellingen van een superintelligentie niet vergelijken met voorgaande voorspellingen van doemscenario's, omdat superintelligentie nog nooit een mogelijkheid was. Daarom kunnen we de waarschijnlijkheid van een superintelligentie niet vergelijken met de laag gebleken waarschijnlijkheid van andere doemscenario's. Laten we deze strijd tegen een superintelligentie vooraf beslissen door het risico niet te nemen.

Bibliografie

- Bostrom, N. (2014). *Superintelligence: Paths, Dangers, Strategies*. Oxford: Oxford University Press.
- Broersen, J. (2017, December 12). (H. van der Meer, J. Hens, & F. Berends, Interviewers)
- Chalmers, D. (2010). The Singularity: A Philosophical Analysis. *Journal of Consciousness Studies*, 7-65.
- Nozick, R. (1974). *Anarchy, State, Utopia*. New York: Basic Books.
- Slors, M. (2015, Maart 25). *Superintelligentie: moeten we bang worden?* Opgehaald van Bij Nader Inzien: <https://bijnaderinzien.org/2015/03/25/superintelligentie-moeten-we-bang-worden/>

Power and surveillance

Is it really a short step from the ubiquitous CCTV camera to the hounding of political dissenters, asks **Tom Sorell**.

Reprint of the original article in *The Philosophers' Magazine*(2013a).

Surveillance is objectionable where there is significant value in being unobserved. An exhibitionist – someone who derives special pleasure from exposing himself or herself – might set up a live webcam and parade nude before it, hoping for as big an audience as possible. Would this be very different from delighting in the discovery of a secret camera and parading before that? Might not an exhibitionist, in a certain sense, be *made* for surveillance? No. Exhibitionists do not seek an audience of police or intelligence officers or investigatory journalists, the usual agents of surveillance. They seem to like to choose their observers, as well as the time and place of exposure. Even they might value being unobserved on many occasions, if the alternative were only to be observed by a policeman.

For its part, surveillance is not typically a species of voyeurism. Its typical purpose is to collect information about what certain people do and plan to do when they think they are unobserved. Very often, collecting the information serves the purpose of predicting what the subject of observation will do, so that that person's actions can be controlled or counteracted. In short,

surveillance typically increases the power of those carrying out the surveillance, or those commissioning the surveillance, to limit or control the behaviour of individuals surveilled, and sometimes their associates.

Although there is a variety of agents of surveillance and subjects of surveillance, the literature is dominated by the case where the agent of surveillance is an organisation acting for the state, the subject of surveillance is an individual citizen or group of citizens, and where the behaviour to be predicted is either political activism (in human rights-violating states) or violent political extremism (in liberal democracies). In this sort of case the value of being unobserved for subjects of surveillance is connected with the value of expressing political views, and experimenting with different political views. The more a

Critics complain that surveillance is grossly over-used

political space is dominated by a single political orthodoxy, and the more surveillance is in the service of maintaining that orthodoxy, the less easy it is for competing political views and ways of life in keeping with them to be debated or tried out without fear or embarrassment. Unless there are opportunities for anonymised political action, where political views and ways of life can be experimented with behind a mask that shields one from the authorities – something afforded by the internet and digital social networks – political activism requires the official gaze to be averted altogether. It needs spaces – such as universities, theatres, political clubs and political parties, and some locations on the internet – where orthodoxy is *not* enforced, and where the unorthodox is protected or even encouraged – ideally by a custom on the part of the authorities of treating those spaces as out of bounds to interference. This is the kind of space and the kind of custom commonly found in liberal democracies.

Jurisdictions at the other extreme, which suffocate activists by openly heavy handed policing and by overt and covert surveillance, at the same time discourage or outlaw the supporting civil society

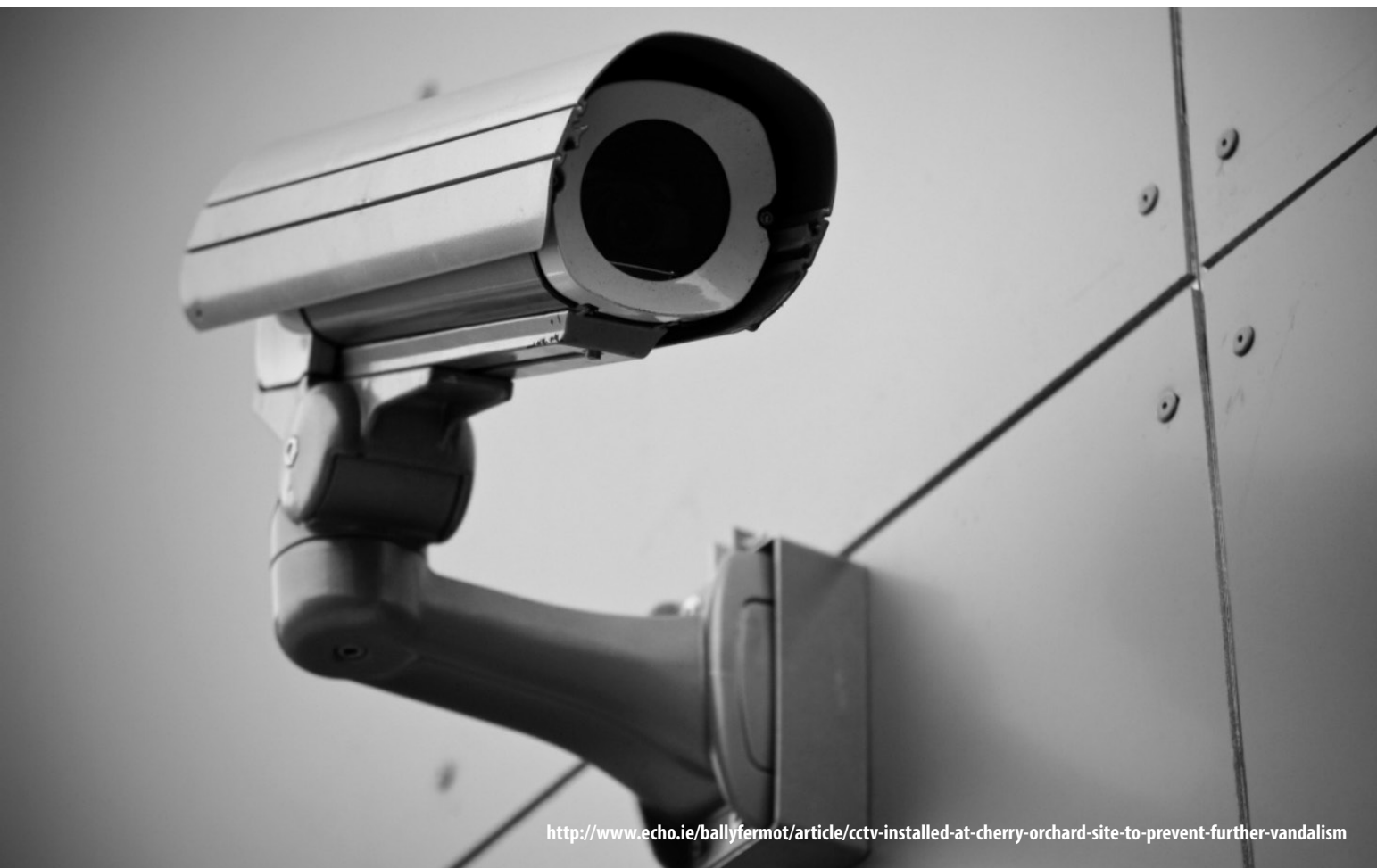
institutions. In these settings there is no doubting the link between being watched and the aim of oppressive, homogenising control. A range of human rights – including the right that seems to be most directly violated by official policies of surveillance, namely the right to privacy – are naturally interpreted as adjuncts to the pursuit of activist political opposition, rather than as protections of one’s private life from curtain-twitchers or gossips or salacious journalism. Like most other human rights that are also civil rights, the right to privacy lines up with the freedom of thought, the freedom of association, and the freedom of movement to limit the monopoly that the *state* might otherwise have on politics, particularly electoral or mainstream politics. The human right to privacy is not primarily a protection from other individuals – stalkers or internet trolls, say.

The emphasis on the connection

between a right to privacy and activism makes sense in authoritarian states: China, say, or North Korea, or, the former Burma. But is it appropriate in liberal democracies, where the predominant forms of life are almost always apolitical, and where both mainstream and fringe political parties have to work very hard indeed to recruit activists? In these places, it might be thought, a right to privacy ought to be seen primarily as a right against intrusive *non*-state actors, including stalkers and journalists. The idea that the right to privacy is a protection for activists might nevertheless make sense if some apparently liberal democratic states are authoritarian states in the making or authoritarian states in camouflage.

Some critics of surveillance states view states in the West in exactly that way. Even where surveillance is public, and is primarily intended to prevent or prosecute assault, violent public order offences, and

terrorism, some critics complain that surveillance has begun to be grossly over-used. For example, A C Grayling, in a recent book entitled *Liberty in the Age of Terror* that collates his journalism on terrorism and civil liberties writes, “Western states have launched themselves on an unprecedented orgy of surveillance of their entire populations in order to catch or pre-empt the few who do (or might) pose some kind of risk to them through crime or terror. It is by now a familiar fact that there are more CCTV cameras keeping watch on Britain than in any other country in the world, even the worst police states. In one way this could be thought unexceptionable, because it can be argued that cameras take the place of policemen on the beat, and far more effectively, thus ensuring both public safety and providing a useful adjunct to the prevention of crime and its punishment.

Tom Sorell is professor of politics and philosophy, head of the Interdisciplinary Ethics Research Group at the University of Warwick. He led two work packages in the SURVEILLE project. He has published extensively in moral and political philosophy, including four books, and dozens of journal articles. His most recent published work takes up (i) moral and political issues raised by emergencies, including terrorist emergencies; (ii) microfinance and human rights; (iii) human rights and activism; and (iv) the defensibility of preventive justice.

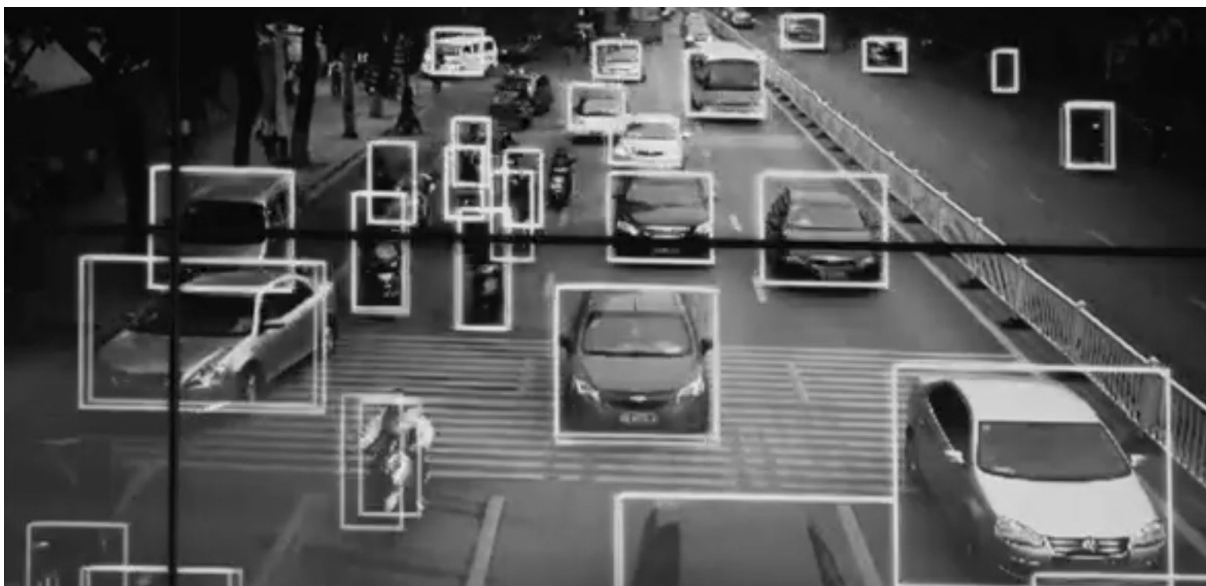
But it is also a fact that there a number of ways in which CCTV cameras can be misused, or lead to serious error. None are hard to imagine. In the capital of the free world, the USA, individuals were for decades tracked and monitored, and their communications eavesdropped upon, not because they were known terrorists and criminals, but because of their political views and trades union affiliations: this

happened from the late 1940s through the McCarthy, civil rights and Vietnam eras until it sparked a constitutional debate in the 1970s. The difference between the US and the former Soviet Union in this respect, vanishingly small while the police snooped on political ‘undesirables’, was that public outcry and political activism in the former brought a temporary (until the advent of George W Bush) halt to sneaking

and prying by the state.”

Grayling does not show here that open mass CCTV surveillance is actually victimising anyone; he only suggests that misuses with this effect are easily imaginable on the basis of the precedent of the McCarthy era. But in making this suggestion, Grayling questionably runs together (1) surveillance by a state on a whole population with surveillance by the state on citizens exceptionally classified as political “undesirables”; (2) surveillance by a state with a proliferation of CCTV cameras in a state; (3) secret surveillance (as in the McCarthy era) with open surveillance (CCTV camera surveillance in the UK); and (4) The US and the former Soviet Union in respect of secret surveillance.

These lumpings together are worth discussing in more detail, because some of them are noticeable in other attacks on so-called surveillance states in the West. To begin with (1), it is not in the least obvious, not even after the PRISM revelations, that there

is surveillance of a *whole population* anywhere in the West, or indeed anywhere at all. Although the PRISM measures are grossly disproportionate as a means of pursuing terrorists, they are not necessarily intrusive in the sense of bringing human attention to bear on details that people would rather not have disclosed or known. The measures consist of “collecting everything” – collecting vast amounts of citizens’ communication data – and then mining it, sifting through it with search terms – *not* listening or looking at everything. Since the point of mining is to get to a residue of the information collected that *can* be examined because it has met certain algorithmic tests of relevance, its effect is to *exclude* much of what is collected from any investigation or attention at all. “Collecting everything” does not mean looking into everything – except in as much as the subsequent mining engages everything in order to exclude a lot. Again, the purpose of the mining is not to identify the politically heterodox, but to head off terrorist attacks. The means may be out of proportion to the end, but the end – preventing terrorism – is not human-rights-violating. It is true that if the search terms used by the mining express some sort of discriminatory bias, that is a count against the mining, but this is a different ground for objection from privacy violation – which is what surveillance usually elicits.

As for public surveillance cameras, the most that seems to be true is that in certain places in Western countries visited by large numbers of people, the images of large numbers of people register on CCTV recordings and on banks of monitors in security

“Collecting everything” does not mean looking into everything

offices connected to those CCTV cameras. Once again, the fact that the images register on film does not mean that anyone is paying attention: on the contrary, one of the facts that has prompted the development in Europe of automatic image recognition technology (such as that developed by the EU-funded project SAMURAI) is that after a short time human CCTV operators notice very little untoward activity on their screens, even when researchers plant actors in view of the cameras carrying fake weapons and simulating other illegal behaviour. One of the big differences between “special investigation techniques” – like infiltration – and common or garden CCTV use is that, in the former case, the surveillance is targeted rather than indiscriminate and carried out by individuals who *are* paying close attention.

CCTV operators notice very little

If the closest that surveillance comes to being trained on a whole population is indiscriminating surveillance at large transport hubs or infrastructure sites, then there is little connection between this whole population surveillance and the targeting of political dissidents. On the contrary, the closer surveillance comes to comprehensiveness, the more likely the behaviour it searches for is likely to be crudely specified – far below the level of being sensitive to people’s views as recorded in conversations. Looking dark-skinned and carrying a back-pack near a nuclear power station may get one noticed, but recording a pro-dissident republican rant onto one’s iPod will not, unless one has already been targeted. Grayling’s insinuation that it is a short step from the ubiquitous CCTV camera to the hounding of political dissenters does not stand up to a moment’s reflection.

(2) The proliferation of CCTV cameras in the UK is by no means the proliferation of *state*-operated CCTV cameras: CCTV cameras are operated by many private individuals, businesses, schools, universities, churches – in short, by many organisations that are not outposts of the state and by individuals who are not officials, but, rather, e.g. shopkeepers, security-conscious householders or busybodies operating on their own or their neighbourhood’s behalf. To count all uses of CCTV as evidence of a surveillance state is to confuse surveillance *by* a state with surveillance *in* a state. Even the business of secretly following and photographing individuals is not primarily a state enterprise. Commercial private detective agencies by the score have operated throughout the

UK for more than a century, for example, and are currently entirely unregulated. It is true that if the police want to collect evidence relevant to a crime in e.g. the UK, they can identify privately deployed CCTV cameras in the vicinity and hope that they have usable images, but this ad hoc use of surveillance technology does not really conjure up the unifying intelligence of a Big Brother to which all the images are being fed.

(3) The use by the police of CCTV cameras in the UK is often open – signs inform the public that they are being observed, and cameras are in use in public places, often where public order offences have been known to be committed. The fact that these CCTV cameras only pick up activity that is in plain view significantly restricts the scope for complaint on grounds of the invasion of privacy. Although not everything done in public

can be treated as if it were meant for public consumption; although not everything said in a city square can be treated as if it had been uttered through a loud hailer; and although there are public outposts for the pursuit of

Surveillance technology does not really conjure up the unifying intelligence of a Big Brother

private life – such as restaurants – conventions of non-exposure exist in public places, and individuals' conformity to these conventions, as much as restraint on the part of CCTV-operators, can reasonably be relied on to limit the scope for intrusion. By the same token, there is a big difference between the open use

in a public place of a camera, and the use of secret surveillance in a private place. The latter is far more objectionable than the former. This is because the privacy of the place and the secrecy of the surveillance disable conventions of non-exposure.

Again, the fact that citizens do not know of, and so cannot control, the use of secret surveillance, is objectionable from the standpoint of liberal democracy. The fact that people are sometimes selected for secret observation for having unusual political views is another infringement of the conventions of free association and freedom of speech and thought that are associated with liberal democracy. The control of political dissidents could not possibly pass tests of proportionateness, while the control of violent political dissidents might, and the control of terrorism probably would. It is true that some supporters of terrorist attacks and some

members of terrorist conspiracies can also be dissidents, but this does not mean that surveillance targeted at these is meant to reduce the scope for dissent. Grayling rather suggests that the two things are more closely related than they actually are.

(4) I come finally to Grayling's claim that there is little to choose between the US and the Soviet Union in relation to surveillance state activity from the 1940s to the 1960s. This, too, seems an exaggeration, for even at the height of the McCarthy period, critics of McCarthy in the US Senate, in the executive, in the judiciary, and in the wider American political world were neither few nor quiet nor suppressed. This is not to say that the FBI did not cultivate a large number of informants and incriminate people who were either entirely innocent of subversion or simply dissidents. But this took place within a setting in which the institutions of state were not wholly monopolised by McCarthyites. The idea that the difference between the US and former Soviet Union was vanishingly small also reckons without the influence of the media, including the damaging criticism of McCarthy broadcast by Edward R Murrow on prime-time national television on 9 March 1954.

In order to get clearer on the normal protections for citizens in a liberal democratic state, it helps to consider the kinds of intrusion associated with a *genuinely* illiberal, non-democratic state. Until the end of the 1980s, the secret police or *Stasi* in the former German Democratic Republic succeeded in infiltrating the general population and recruiting more than 100,000 informants

(for an account of the Stasi in the context of the collapse of the German Democratic Republic, see E Peterson, *The Secret Police and the Revolution* 2001). These informants watched for signs of supposedly dissident behaviour on the part of their neighbours or acquaintances, and their reports contributed to a vast store of files on ordinary citizens held by the authorities. Writers, artists, actors and others involved in state-supported cultural life were subject to particularly systematic official surveillance. These were people who had unusual opportunities for contact with cultural figures from the West during the Cold War, and who were watched by the authorities for that reason.

The well-known recent film by von Donnersbruck, *Das Leben der Anderen* (*The Lives of Others*) (2006), depicts the fictional but true-to-life case of a playwright and actress who were watched and eavesdropped upon at the whim of high-ranking East German officials. The film tracks the growing disaffection of the Stasi watcher who is assigned to spy on the actress and the playwright. The reason the watcher is revolted by his assignment is not that he holds liberal beliefs and is outraged at the way the civil liberties of the playwright and the actress are undermined. On the contrary, the watcher is a supporter of the highly illiberal East German state and its extreme precautions against subversion. What revolts him is the way that high officials use their power and the state anti-subversion apparatus for the pursuit of personal vendettas and blackmail. The watcher eventually helps the playwright and the actress to avoid arrest on serious

charges, and is himself demoted, ending up as an isolated and despised ex-Stasi official in post-Communist Germany.

Like the watcher, liberal democracy insists on impartiality in the conduct of public officials. But it also comes with a view very different from the watcher's about what the impartiality is *for*, which is to enable every independent adult in a population simultaneously to pursue personal life-plans with as little official interference as is permitted by the avoidance of harm, civil equality and representative democracy. These purposes were quite absent from the former East Germany. Even when surveillance was not carried out at the whim of high officials, it was carried out for the sake of monitoring dissent from a ruling and repressive ideology, repressive in the sense of being illiberal and anti-democratic. The Stasi state was the same state that forcibly prevented its citizens from moving to or visiting West Germany and even West Berlin, let alone the rest of the world. It was the same state that tried to counteract the free flow of information from the West. It vigorously outlawed free political association. This wider context itself draws heavy criticism from a liberal democratic point of view. The tendency to assimilate Western democracies to the class of authoritarian states reckons without these facts. It also reckons without the strength of the forces that exist in the West to watch, and stand in the way of, the watchers.

Grondslagenstrijd & De Oorlog tussen Word en LaTeX

Wat zijn de grondslagen van de wiskunde? En wat betekent dat voor wat je ermee kan? **Albert Visser** neemt ons mee langs de verschillende posities en de hedendaagse erfenis van de Grondslagenstrijd.

Grondslagen: Grondslagenstrijd bestaat zolang er wetenschap is. We hebben antwoorden nodig op vragen als: *Wanneer is een vermeend resultaat een resultaat? Wat zijn de standaarden van precisie? Hoe moeten we wetenschappelijk werk zo presenteren dat de correctheid daarvan door derden kan worden vastgesteld? Wat telt als verklaring? Wat is een goede vraag?*

De antwoorden op zulke

vragen zijn zelf producten van voortschrijdend inzicht. Ze zijn niet in stenen tafelen gegrift. Idealen van precisie worden in veel gevallen door nieuw onderzoek ondermijnd. Ze blijken te beperkend te zijn om aan nieuwe inzichten recht te doen. Een goed voorbeeld is het *meetkundige* ideaal van precisie. Dat bleek een te nauw keurslijf voor de behoeften van de wiskunde. Het werd vervangen

door de verzamelingstheoretische standaard. Ik ga die standaard straks wat nader uitleggen.

De oplettende lezer ziet onmiddellijk dat er een *petitio principii* op de loer ligt. Aan welke standaarden voldoen die standaarden? *Quis custodiet ipsos custodes?* Hoe weten we dat een nieuw ideaal van precisie wel het correcte ideaal is? Het is duidelijk dat overwegingen van

filosofische aard bij het denken over de rechtvaardiging van een ideaal van precisie een rol zullen moeten spelen.

Strijd 1: Het is moeilijk voorstelbaar dat de keuze van *standaarden, grondleggende inzichten, manier van vragenstellen, presentatie-idealen* steeds in volstrekte harmonie en consensus zou plaatsvinden. Dissensus is coïnitieel met wetenschap.

Soms leidt die dissensus tot daadwerkelijke strijd tussen personen. Een mooi voorbeeld van echte strijd binnen de grondslagen van de wiskunde is de Annalenstrijd (beginnende 1928): een botsing tussen David Hilbert, in menig opzicht de leider van de wiskunde van die tijd, en Luitzen Egbertus Johannes Brouwer, de vader van het intuitionisme (in de wiskunde). Deze botsing wordt pakkend beschreven door Dirk van Dalen in *The war of frogs and mice*.¹ Lezing van dat artikel is zeer aanbevolen, niet alleen lees je het met rode oortjes uit, maar het geeft ook een prima inzicht in hoe academische conflicten werken.

In deze notitie, wil ik kort iets zeggen over de strijd tussen de *Verzamelingenleer* en *Constructivisme & Typentheorie*. Omdat de notitie kort is, ben ik noodgedwongen slordig en treed ik allerlei belangrijke onderscheidingen met olifantspoten. Het gaat mij hier niet zozeer over de strijd tussen personen –zie daarvoor Van Dalens artikel, maar om hoe antagonistische aanzetten in de grondslagen zich in de ontwikkeling van de wiskunde uitwerken.

Eerst kort iets over

Verzamelingenleer en Constructivisme & Typentheorie.

Verzamelingenleer:

De verzamelingenleer is tegenwoordig de algemeen aanvaarde grondslag voor de wiskunde. Verzamelingenleer kan gepresenteerd worden als een geformaliseerde theorie met zes axioma's en twee axioma-schema's. Verzamelingenleer is de theorie van verzamelingen, verzamelingen van verzamelingen, enzovoorts.

Meestal voegt men aan de Verzamelingenleer nog het Keuze Axioma aan toe.² Dit axioma behelst dat als je een verzameling X van niet lege verzamelingen hebt, er een functie is die aan elke element Y van X een element

y van Y toevoegt. Het Keuze Axioma wordt in het algemeen als problematischer beschouwd dan de andere axioma's. Wiskundigen houden bij wanneer een resultaat het Keuze Axioma nodig heeft. Vele fundamentele stellingen van de wiskunde berusten op het Keuze Axioma. Er zijn echter ook vreemde gevolgen zoals de Banach-Tarski Paradox: je kunt een bol in eindig veel stukken opdelen en dan die stukken weer op zo'n manier in elkaar zetten dat je twee bollen met dezelfde inhoud krijgt.³

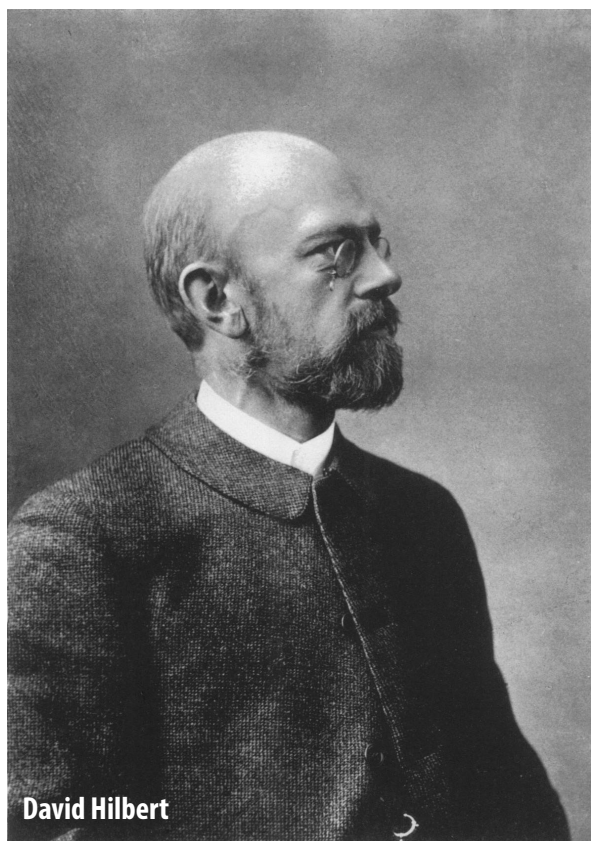
Het idee van de verzamelingstheoretische fundering is om een domein van wiskundige objecten zoals getallen of structuren te *simuleren* als verzamelingen. De wis-

Prof. dr. Albert Visser studeerde toegepaste wiskunde aan de Universiteit Twente en wiskunde aan de Universiteit Utrecht. In 1981 promoveerde hij op het proefschrift *Aspects of Diagonalization and Provability* (promotor Prof. dr. D. van Dalen). Hij was assistant professor aan Stanford University en wetenschappelijk medewerker / universitair docent aan de Universiteit Utrecht. Hij is nu Hoogleraar in de Logica met inbegrip van de wijsbegeerte en de grondslagen van de wiskunde, alsmede de kenleer aan de Universiteit Utrecht.

kundige objecten worden gerepresenteerd door verzamelingen en de saillante relaties en operaties tussen die objecten worden nagebootst door verzamelings-theoretisch definieerbare relaties tussen de representerende verzamelingen. Merk op dat we nooit de identiteit hoeven te claimen tussen wiskundige objecten en simulerende verzamelingen. Artefacten van de representatie zijn dan ook niet *per se* een probleem: we kunnen die veilig negeren.

De verzamelingenleer is zeer succesvol in het modelleren van wiskundige domeinen. Er zijn echter ook een aantal bezwaren.

David Hilbert

-De verzamelingenleer heeft geen smaak. We kunnen te veel, te makkelijk modelleren in de verzamelingenleer. De theorie laat slechte modelleringen toe zonder enig protest. Een stuitend voorbeeld is de gewoonte om een functie te definiëren als een verzameling geordende paren zonder daarbij domein en geïntendeerd bereik te specificeren. Op die manier is, bijvoorbeeld, de claim dat een bepaalde functie *surjectief* is betekenisloos. Surjectiviteit betekent dat de functie elke waarde in het bereik aanneemt. Je moet natuurlijk wel een bereik hebben om surjectiviteit toe te schrijven. De verzamelingenleer staat tot de (correcte) wiskunde

zoals Word staat tot typesetting. Je kunt alles in Word typesetten, maar Word biedt geen enkele weerstand tegen slechte typografie.

-De theorie creëert altijd artefacten van de representatie. Bijvoorbeeld: elke verzameling heeft een welbepaalde eigen identiteit dus we kunnen niet rechtstreeks *indiscernibilia* maken. Dat hoeft ook niet volgens de boven beschreven methodologie, maar het blijft wel onbevredigend.

-Er is geen goede, algemeen geaccepteerde rechtvaardiging van de verzamelingenleer.

-Er blijven dingen jeuken, zoals de Continuum Hypothese. Sommige vragen die elementair lijken kan de verzamelingenleer niet beantwoorden. Het is alsof in de rekenkunde de vraag hoeveel 3^2 is een open probleem is.

Constructivisme & Typentheorie: Het enige grondslagenprogramma van enige substantie dat naast de Verzamelingenleer bestaat is Constructivisme & Typentheorie. Het centrale idee van het Constructivisme is *bewijstheoretische semantiek*. Een propositie wordt niet, zoals in de klassieke semantiek, gegeven door haar waarheidscondities, maar een propositie wordt gegeven door bewijscondities. Om te weten wat een propositie is moet je weten wat telt als een bewijs van de propositie. De paren propositie/bewijs, probleem/

oplossing, type/object-van-type zijn voor het oog van het constructivisme allemaal hetzelfde. Een *oordeel* bestaat in het bijeenbrengen van een realiserend object (bewijs) en een type (propositie). Deze ideeën met hun nadere explicatie staan bekend als de Brouwer-Heyting-Kolmogorov Interpretatie (BHK). (We moeten hier *bewijs* overigens niet verwarren met *formeel bewijs* in de zin van *witness* van bewijsbaarheid in een ongeïnterpreteerd formeel systeem.)

Het meest uitgewerkte moderne sub-programma

“We kunnen te veel, te makkelijk modelleren in de verzamelingenleer”

van Constructivisme & Typentheorie is Per Martin-Löf's Typentheorie (en het opvolger systeem *Univalent Foundations* van de helaas veel te vroeg overleden kleurrijke Fields Medal winnaar Vladimir Voevodsky). In het Martin-Löf systeem komt een breed spectrum aan eerdere inzichten samen. Ik noem ze kort om een indruk te geven van de diepgang van dit systeem zonder te verwachten dat de lezer precies begrijpt wat de items betekenen.

-de Fregeaanse opzet van een systeem als sequentie van oordelen (en *niet* proposities of zinnen);

-het basisidee van natuurlijke-deductie- en sequenten-systemen: oordelen zijn *conditionele* oordelen;

-Het idee van normaalvormen dat voorkomt uit de bewijstheorie. De bewijstheorie gaat grappig genoeg weer terug op Hilbert, Brouwers grote tegenstander. De normaalvormen vormen weer een brug naar het gebied van *Termberschrijven*;

-Het idee van types dat in vele grondslagenontwikkelingen zoals bijvoorbeeld in Russell & Whitehead's *Principia* een rol speelt.

-De lambda-calculus zoals ontwikkeld door Church die zich baseerde op bepaalde ideeën van Frege;

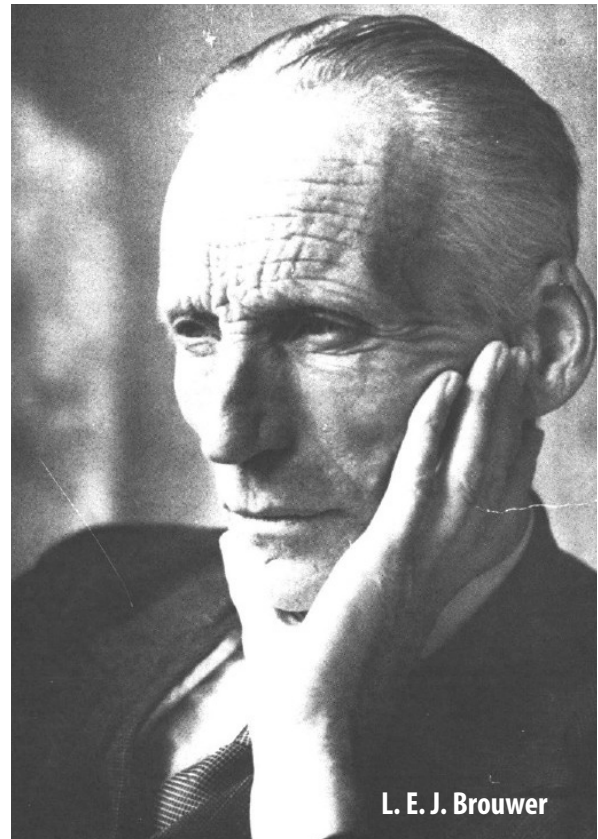
-Ideeën uit de Computer Science/Logica over de beste manier om bewijzen te verifiëren.

Anders dan de verzamelingenleer legt de Typentheorie beperkingen op aan hoe goede mathematische begripsvorming eruitziet. (Dat geldt ook voor de *Categorieëentheorie* die we hier door ruimtegebrek niet kunnen bespreken.) Er is natuurlijk geen magisch systeem dat goede begripsvorming afdwingt. Wat dit betreft is Typentheorie als LaTeX. Je kunt ook verschrikkelijk typesetten in LaTeX, maar het is wel lastiger om dat te doen dan in Word.

Strijd 2: De Verzamelingenleer als fundament voor

“Er is natuurlijk geen magisch systeem dat goede begripsvorming afdwingt”

de wiskunde lijkt de historische strijd gewonnen te hebben. Ik denk dat dit te danken is aan de grote flexibiliteit waarmee wiskundige domeinen in de verzamelingenleer kunnen worden ingebed. Ook is elementaire Verzamelingenleer en de fundering van basisnoties van de wiskunde met behulp van die elementaire theorie voor iedereen begrijpelijk. Ook is iedereen wel min of meer overtuigd van de consistentie van het gebruikelijke systeem van de Verzamelingenleer plus het Keuze Axioma. Ik denk niet dat het grote succes van de Verzamelingenleer komt door een filosofisch superieure motivatie. Martin-Löf stijl systemen zijn filosofisch gezien indrukwekkender.

L. E. J. Brouwer

Interessant genoeg manifesteert zich het andere programma Constructivisme & Typentheorie zich op allerlei terreinen waar het wellicht niet direct concurreert met de Verzamelingenleer maar functioneert als aanvulling of lokale correctie.

Een eerste terrein is *computerverificatie* van wiskundige bewijzen. Onze landgenoot Nicolaas Govert de Bruijn begon al in 1967 met het ontwikkelen van het programma *Automath* voor het verifiëren van bewijzen. Deze taal is gebaseerd op typentheorie. De belangrijke reden van de keuze voor de typen

is dat de typentheoretische taal geschikter lijkt om bewijzen te representeren en verifiëren dan de gewone predicatenlogica. Een modern systeem gebaseerd op dezelfde filosofie is *Coq* genoemd naar de Thierry Coquand.

Ten tweede kunnen constructieve bewijzen gebruikt worden voor *de extractie van informatie*. Een bewijs bewijst altijd meer dan het expliciet claimt te bewijzen. Constructieve bewijzen hebben deze eigenschap in sterkere mate dan klassieke bewijzen omdat het idee is dat een constructief bewijs van een existentieclaim impliciet een programma bevat om het geclaimde object te vinden/construeren. De extractie van zo'n programma kan geautomatiseerd worden. Tot een aantal jaren geleden konden mensen vaak "met de hand" betere algoritmes vinden dan computers, maar ik heb de indruk dat het kantelpunt nu bereikt is. Met geautomatiseerde methoden kunnen we bewijzen vinden die we niet zo gauw gevonden zouden hebben op een andere manier.

De *Univalent Foundations* zijn een uitbreiding van de Typentheorie die speciaal ontwikkeld is om bewijzen in de Homotopie Theorie op "natuurlijke manier" te verifiëren. Hier is denk ik een belangrijk punt dat *Univalent Foundations* gezien worden als de juiste manier om over deze specifieke materie te denken. (De *Univalent Foundations* zijn ook de enige uitgewerkte grondslagentheorie die het structuralistische idee dat isomorfe structuren identiek zijn uitwerkt.)

Een derde meer tentatief

"We zien dus niet zozeer strijd in de zin van een botsing op alle fronten, maar eerder een naast elkaar bestaan van de verschillende funderingsprogramma's"

punt is het volgende. Het Constructivisme lijkt strenger dan de Klassieke Wiskunde omdat het bepaalde bewijsmethoden niet accepteert. Gek genoeg kunnen daardoor voor de constructivist objecten bestaan zoals absoluut vrije keuzerijen en nilpotente infinitesimalen (getallen die zo klein zijn dat hun kwadraat nul is). De potentie van deze "extra's" is nog lang niet voldoende geëxploreerd maar het zou zo maar kunnen dat we op een goede dag de extra mogelijkheden nodig hebben.

We zien dus niet zozeer strijd in de zin van een botsing op alle fronten, maar eerder een naast elkaar bestaan van de verschillende funderingsprogramma's, waar elk programma gebruikt wordt waar dat het beste op zijn plaats is. Ik voorspel dat, onder de invloed van Computer Methoden, het gebruik van Constructivisme & Typentheorie steeds groter zal worden. De computer lust verzamelingen niet zo.

Innerlijke Strijd: Waar sta ik zelf in het spanningsveld tussen Klassieke Wiskunde/Verzamelingenleer en Constructivisme & Typentheorie?

Als we promotorschap als een soort ouderschap zien, dan was Arend Heyting mijn wetenschappelijke grootvader en Bertus Brouwer mijn wetenschappelijke overgrootvader. Ik zou dus, als filosofisch logicus, staande in deze trotse traditie, constructivist moeten zijn. Helaas, ben ik te veel een niet-gelovige.

Neem bijvoorbeeld de *Goldbach Conjecture*: elk even getal groter dan 2 kan geschreven worden als de som van twee priemgetallen –bijvoorbeeld $12 = 5 + 7$. We kunnen ons voorstellen dat we alle even getallen groter dan 2 aflopen. Voor elk van die getallen is het een eindige procedure om uit te maken of het de som van twee priemgetallen is. Óf we vinden ooit een tegenvoorbeeld, óf we vinden dat nooit. *Ergo*, de Goldbach Conjecture is onwaar of waar: een non-constructief (vermeend?) inzicht. Door de week overtuigt mij dit argument. In het weekend word ik meegesleept door mijn enthousiasme voor de adembenemende schoonheid van het constructivisme en haar krachtige filosofische motivatie. Door de week draaien mijn wetenschappelijke voorouders zich om in hun graf, tijdens het weekend glimlachen ze over hun goede kleinzoon en achterkleinzoon.

Noten:

1 Voor de preprintversie, zie: <https://dSPACE.library.uu.nl/handle/1874/220498>.

2 Zie https://en.wikipedia.org/wiki/Axiom_of_choice.

3 Zie https://en.wikipedia.org/wiki/Banach-Tarski_paradox.

Filosofiegeschiedenis in titelpagina's, aflevering 11: Strijden op de titelpagina

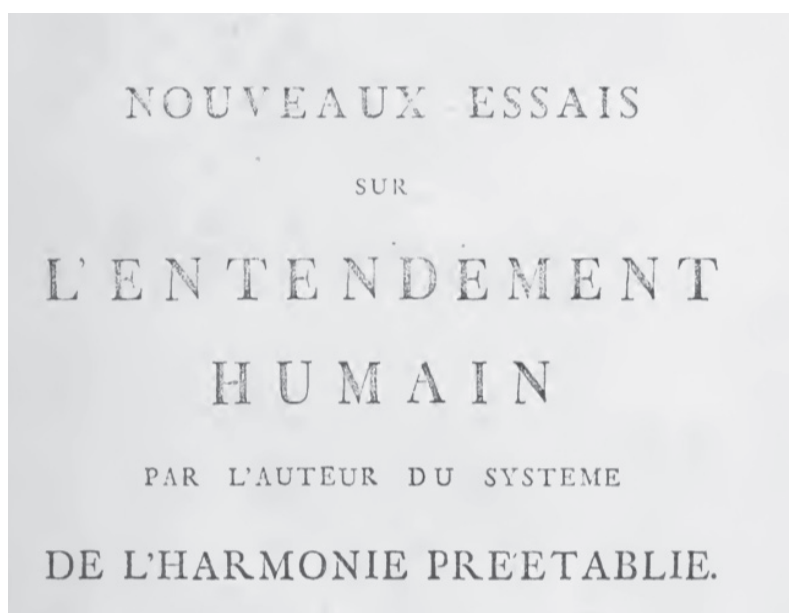
Titelpagina's van boeken en tijdschriften vormen een buitengewoon spannend genre, waaraan de boekkunde al veel aandacht heeft besteed. Ook filosofen kunnen veel informatie halen uit titelpagina's. Dit is de elfde aflevering van een langere serie titelpagina's die De Filosoof belicht.

Het zou kunnen dat filosofen sowieso altijd aan het strijden zijn (dat was immers Kants verwijt tegen alle metafysica toe – maar we weten natuurlijk dat hij er niet is in geslaagd om een einde te maken aan het strijden in de filosofie; integendeel). Toch kun je vragen of deze alom aanwezige strijd niet soms op een bijzonder toegespitste wijze zichtbaar wordt gemaakt, en dan natuurlijk ook op de titelpagina's van boeken tot uiting kan komen. Hiervan nu een aantal illustraties, samen met wat onuitgewerkte observaties en stellingen; na de grote diepgang in de laatste aflevering (Spinoza's *Tractatus*, in al zijn vermommingen) nu een lichtere en misschien ook ludiekere, zeer selectieve, catalogus van voorbeelden van filosofische strijd op titelpagina's.

Wij kunnen beginnen met de vraag hoe men, in boekvorm (ik ga het dus niet hebben over recensies enz.), schrijft over het boek van een andere filosoof; discussie met de boeken van anderen is immers een typische vorm van strijd. Dat kan in geheel nuchtere vorm gebeuren, zodanig nuchter dat de niet-ingewijde lezer het niet eens meteen ziet. Neem een van de meest bekende

discussies in de geschiedenis van de moderne filosofie, Leibniz' reactie op Locke's *Essay concerning human understanding* in Leibniz' *Nouveaux essais sur l'entendement humain* uit 1765 (gepubliceerd in een uitgave van de filosofische werken van Leibniz – *Oeuvres philosophiques latines & françoises de feu Mr. de Leibnitz [...] publiées par Mr. Rud. Eric Raspe*, Amsterdam en Leipzig 1765 –, dus niet eens als een zelfstandig boek): Locke wordt op de titelpagina van de *Nouveaux Essais* niet genoemd; er wordt ook niet zichtbaar gemaakt dat Leibniz een boek van een ander kritisch behandelt (hoewel

de titel van Locke's *Essays*, in vertaling, letterlijk is verwerkt, en de geïnformeerde lezer meteen ziet waar Leibniz het over heeft). In de tekst zelf wordt Locke weliswaar in het voorwoord van Abraham Gottlob Kaestner, hoogleraar wis- en natuurkunde te Göttingen, genoemd, maar niet in het voorwoord van de uitgever, noch in Leibniz' eigen "Avant-propos" (hier vindt men alleen, zonder naamvermelding maar met veel lovende bijwoorden, de "auteur" genoemd van het boek dat Leibniz bespreekt; in de weergave van Leibniz' tekst wordt Locke voor het eerst in een

marginale aantekening op p. 26 genoemd). Een manier dus van filosofische discussie dus die met grote terughoudendheid te werk gaat, en die zich tegelijkertijd aan een goed geïnformeerd publiek richt, en hiervoor slechts minimale hoeveelheid informatie op de titelpagina plaatst.

Maar laten we dan toch vooral naar zelfstandige publicaties kijken. Ook hier weer een voorbeeld: discussies rondom de filosofie van David Hume. Opmerkelijk genoeg kunnen wij de boeken uit de 18^e eeuw die “Hume” in de titel dragen onderverdelen in drie groepen: Edities van teksten van Hume, en twee grote conflicten, te weten het conflict tussen Rousseau en Hume tegen het einde van Rousseau’s leven en de controversies die door Hume’s teksten over (de filosofie van de) religie werden aangewakkerd. Hier zijn twee voorbeelden van teksten die bijdragen tot deze controversiële discussies:

Als we deze titelpagina’s vergelijken met die van Leibniz’ *Essais*, dan kunnen we twee observaties maken. Ten eerste bevatten deze titelpagina’s veel meer informatie dan de titel van Leibniz, en zij geven expliciet iets weer van de inhoud van deze traktaten (die weliswaar apart gepubliceerd zijn, maar toch slechts rond de 20 bladzijden tellen). Hiermee kunnen wij een bredere ontwikkeling in de geschiedenis van de titelpagina terugvinden in deze 18^e-eeuwse voorbeelden. Terwijl titelinformatie in middeleeuwse manuscripten heel kort werd gehouden, worden na de opkomst van de boekdrukkunst voor het eerst aparte titelpagina’s gebruikt en worden de titels geleidelijk

aan steeds informatiever, met de naam en het adres van de uitgever en de drukker, vaak met de prijs van het boek (zie het voorbeeld van de *Remarks!*), met informatie over de inhoud, en soms ook met statements over de waarde van het boek. Dit hangt samen met het veranderde productieproces: handschriften werden in opdracht vervaardigd, zodat betaling verzekerd was, terwijl het drukken van een boek een investering vereiste die zich moest terugverdienen. –De titelpagina was dus een nieuwe reclamestrategie in tijden van een steeds competitievere markt (zie: M.H. Smits, *The title-page. Its early development 1460-1510*. London / New Castle, DE 2000, chap. 6; A. Blair, *Too much to know. Managing scholarly information before the Modern Age*, New Haven/London 2010, 53).

Ten tweede valt op dat de twee publicaties over Hume elementen gebruiken uit de tijdschriftencultuur zoals deze toen functioneerde. Tijdschriften zijn de natuurlijke plek voor discussie, in de vorm van ingezonden brieven, korte annotaties, duplieken en triplieken, enz. Typische titels van publicaties in tijdschriften worden hier in zelfstandige publicaties gebruikt.

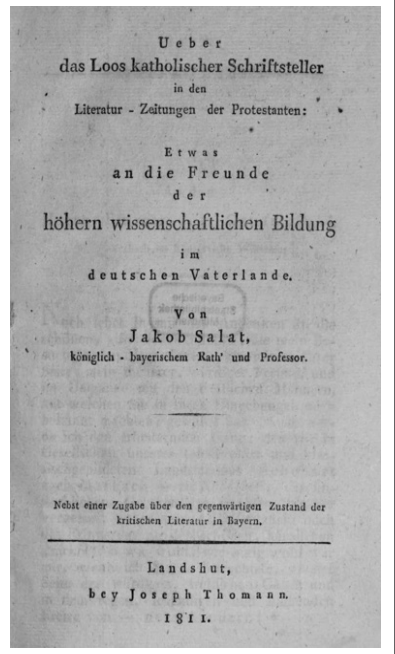
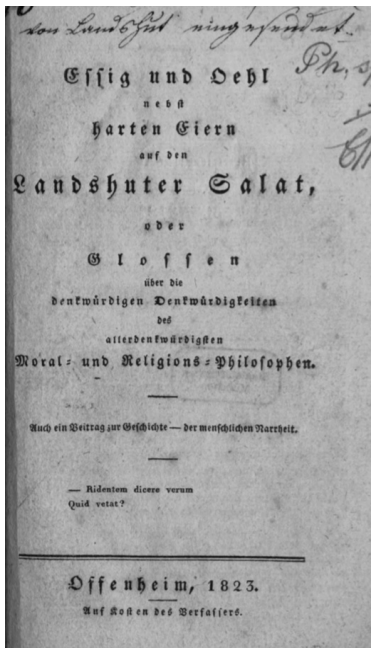
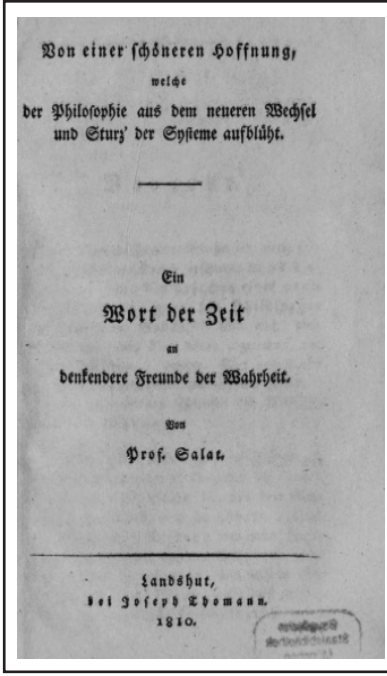
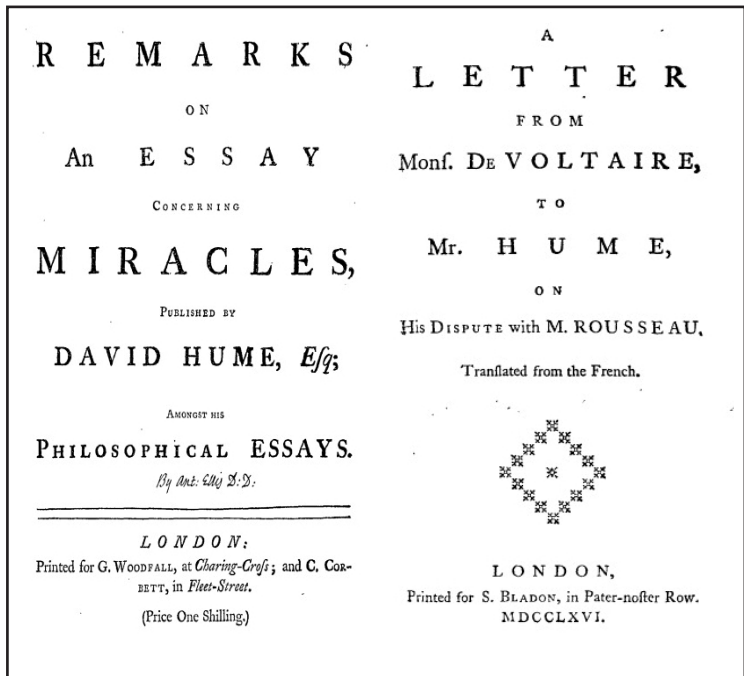
Voorbeeld drie. De groei in de hoeveelheid informatie die op titelpagina’s terechtkomt maakt het ook mogelijk om titelpagina’s zelf tot het slagveld van satirische discussie te maken. Het vermelden van meer en vooral ook actuele informatie op de titelpagina is uiteraard ook voorwaarde om niet alleen oude teksten opnieuw uit te geven of te commentariëren, maar ook om actuele discussies in boekvorm te kunnen voeren. Sommige

enigszins willekeurige, maar hopelijk sprekend voorbeelden:

Deze titels vertellen een zeer complex verhaal. Centrale persoon is Jakob Salat, hoogleraar op de universiteit van Landshut in Beieren, en daar bijdragend aan de debatten rondom de filosofie van Kant in het bijzonder en de verhouding tussen religie, filosofie, en verlichting in het algemeen. Salat wordt, met een zeer voor de hand liggende toespeling, in de titels genoemd: “Een goede portie peper bij de salade uit Landshut”, en: “azijn en olie, naast gekookte eieren, bij de salade uit Landshut, naast kanttekeningen bij de memorabele memorabilia van de meest memorabele moraalfilosofie en filosofie van de religie”. Er wordt geen auteur genoemd, maar wel debatten en titels die een bijdrage hebben geleverd aan de discussies waarin Salat participeert; er worden motto’s uit de oudheid gegeven, en in het eerste voorbeeld wordt zelfs bij van vermelding van publicatieplaats en drukker een satirische opmerking gemaakt (“gedrukt te Waarstad ... met het zetsel van Waarmond”), in een traditie van allegorische pseudoniemen die kenmerkend is voor vroegmoderne pamflettenoorlogen. De oude handschriftelijke annotaties op de titelpagina’s laten bovendien zien dat de bibliotheek in München deze werken meteen in een context kon plaatsen. Salat is niet alleen slachtoffer van informatieve titels – ook in zijn eigen publicaties bestaan de titels uit een heel boek, of tenminste een geheel debat. Voorbeelden:

Hieruit kunnen wij het een of ander leren over het medium

boek. Boeken en pamfletten of vlugschriften worden de plek voor controversiële debatten; kennelijk is er een markt voor teksten die alleen te begrijpen zijn als men deze debatten nauwkeurig volgt (gelezen zonder deze context, zijn de genoemde teksten vervelend saai). Interessant is de verhouding tussen boekenmarkt en tijdschriften: Terwijl het

lijkt dat hier aparte publicaties de meer spontane vormen van uitwisseling overnemen uit de tijdschriften, is het plausibeler om het omgekeerde aan te nemen: Tijdschriften als een relatief recent verschijnsel, vanaf de tweede helft van de 17^e eeuw, dat voortborduurde op uitwisselingsvormen die al op de boekenmarkt aanwezig waren

(pamfletten zijn de natuurlijke tussenvorm). Zoals gezegd: Dat zijn losse observaties (voor het punt over de volgorde pamfletten – tijdschriften ben ik Dirk van Miert veel dank verschuldigd) die desalniettemin kunnen bijdragen aan het ontwikkelen van stellingen voor verder onderzoek aan de hand van titelpagina's.

Dascha During

BUITENLAND

Zes jaar onderzoeksuitwisseling met China – een terugblik

Hoe is het om over de grenzen van cultureel-ingebedde tradities heen, filosofische vragen te stellen? *De Filosoof* ging te rade bij promovendus **Dascha During**, die recentelijk met het uitwisselingsprogramma over ‘menselijke waardigheid’ in China ervaring heeft opgedaan met interculturele samenwerking. Naast de hilarische anekdotes over de samenwerking met China, leert Dascha ons dat internationale samenwerking binnen de academische wereld niet alleen maar rozengeur en maneschijn is. Zo werpt ze een kritische blik op de huidige politieke ontwikkelingen in China en de desastreuze gevolgen die deze weleens met zich mee kunnen brengen voor het academische klimaat, ook in het Westen.

Terwijl ik dit schrijf start het jaarlijkse Volkscongres van de Communistische Partij China. Op dit congres zal het Chinese parlement hoogstwaarschijnlijk instemmen met een wijziging van de grondwet waardoor President Xi, in plaats van maximaal twee termijnen, in principe zijn hele leven lang als president zal kunnen aanblijven. En niet alleen dat: ook wordt wat in de Engelstalige media ‘*Xi Jinping thought*’¹ wordt genoemd hoogstwaarschijnlijk officieel in China’s grondwet geïntegreerd; en krijgt Xi dus de gelegenheid om de komende jaren of zelfs decennia zijn ideologie, zonder vrees voor politieke tegenstand, in beleid en rechtspraak om te zetten. Dit zal sterke impact hebben op de 21^e eeuw – als wij niet oppassen, ook op de academische vrijheid in het Westen. En op een bepaalde manier hebben we in de afgelopen zes jaar van onderzoeksuitwisseling tussen ons Ethiek Instituut en vier universiteiten in Beijing de ontwikkeling richting het China van Xi langzaam vorm zien krijgen.

Ons eerste uitwisselingsproject begon in 2012, toen Marcus Düwell een subsidie binnenhaalde voor een vierjarige uitwisseling van stafleden van het *Ethiek Instituut* en *Beijing Normal University*, *China Agricultural University*, *Renmin University*, en *Tsinghua University* in Beijing. De uitwisseling zou gaan over het thema ‘Menselijke Waardigheid’, de insteek was om gedurende het programma te verkennen hoe verschillende Chinese en Westerse gezichtspunten op de mens en diens plaats in de kosmos zich tot elkaar verhouden. De weg naar dat einddoel was lang en

hobbelig, maar enorm interessant. Waar deze mee begon, zoals alle samenwerking met Chinese collega's, was *eten*. En nog een keer eten, en nog eens, en nog eens. En proosten, heel veel proosten: met kleine glaasjes rijstwijn, waarbij je goed moet opletten dat de rand van het glas van de persoon met de hogere rang boven dat van de ondergeschikte belandt. Dit is natuurlijk niet zo ingewikkeld als je als promovendus met een hoogleraar het glas heft gezien de laatste duidelijk de grotere eer toekomt, maar als de rangen dicht bij elkaar liggen ontstaan er logistieke vraagstukken – en zo heb ik twee recentelijk gepromoveerde Chinese collega's eens bijna met hun glazen de grond zien raken in een poging het eigen ónder dat van de ander te doen eindigen. In ieder geval, pas als je deze rituelen rondom het eten verscheidene keren hebt doorlopen wordt gemeend dat je elkaar goed genoeg bevriend hebt om inhoudelijke kwesties te bespreken en kan je aan de slag.

Dit laatste was niet altijd zo gemakkelijk: er bestaat enorm veel

spraakverwarring. Soms van de hilarische soort – zo organiseerde Franck Meijboom ooit een workshop waar een volledige lezing aan het filosofische concept van de 'Grand Puffin' gewijd werd. Niemand had natuurlijk enig idee wat daarmee bedoeld werd, het zal wel een Google translate-foutje betroffen hebben, maar dan is een lezing van twintig minuten in de chique Sweelinckzaal erg lang. Het leek er ook een tijdje op dat Steve Riley, toenmalig postdoc hier, zou exploderen in zijn poging het lachen in te houden. Maar soms is de spraakverwarring ook minder grappig. Er heersen beide in China en in het Westen veel vooroordelen ten opzichte van elkaars tradities, en zulke vooroordelen hebben de neiging om discussies volledig over te nemen. Ik noem maar wat: 'Westerse filosofie is individualistisch, Chinees denken is collectivistisch' – een erg hardnekkig cliché. Weliswaar is het zo dat de Westerse filosofie vaak het gezichtspunt van het individu een bepaalde epistemische en normatieve prioriteit toegeschreven heeft,

Dascha During studeerde filosofie aan de Universiteit Utrecht. Ze studeerde *cum laude* af en schreef haar thesis over het concept van plicht in het Confucianisme en Kantianisme. Dascha is gespecialiseerd in moderne Westerse filosofie en klassiek en hedendaags Confucianisme. Ze zoekt in haar werk graag de verbinding tussen verschillende culturen. Op dit moment is ze werkzaam als promovendus bij het departement Wijsbegeerte en Religiewetenschappen te Utrecht. In haar proefschrift onderzoekt ze de verschillen en overeenkomsten tussen de concepten mensheid en menselijke waardigheid in Chinese en Westerse filosofische tradities.

en wellicht is het ook zo dat zo'n prioriteit in de Chinese traditie op relevante punten ontbreekt. Maar alle interessante vragen die je op dit punt kunt stellen verdwijnen per direct uit beeld op het moment dat je in termen van dichotomieën gaat denken, en dat is precies wat zo'n tegenoverstellen van individualisme en collectivisme doet. Eigenlijk lag onze grootste uitdaging in het tot een succesvol einde brengen van ons programma over menselijke waardigheid ook daarin: in voorkomen dat de dialoog tussen de partijen verzandt in een pingpongspel waarin het balletje steeds feller heen en weer vliegt tussen twee zijden van een versimpelde oppositie. En dat is veel moeilijker dan het misschien lijkt.

Maar soms werkt het ineens; soms komen de omstandigheden op zo'n manier samen dat filosofen vanuit verschillende culturele achtergronden met een volledig open houding samen kunnen nadenken

“Maar soms werkt het ineens; soms komen de omstandigheden op zo'n manier samen dat filosofen vanuit verschillende culturele achtergronden met een volledig open houding samen kunnen nadenken”

RIJSTWIJN

Xi Jinping - Image credit: www.medium.com

als je een vraag naar bijvoorbeeld menselijke waardigheid kunt bespreken in context van niet alleen de Westerse filosofie en ideeëngeschiedenis, maar ook in het licht van de Boeddhistische, Daoïstische, en Confucianistische tradities, dan is de intellectuele rijkdom van de conceptuele *'toolkit'* waarmee je kunt denken enorm. En dat is dan ook heel spannend; vragen stellen op de grenzen van sterk verschillende filosofische tradities heeft iets van een koorddans – een voorzichtig zoeken naar een balans wier inherente fragiliteit een bepaalde schoonheid aan de zoektocht als zodanig verleent. Achteraf beschouwd denk ik dat mijn proefschrift, welke de hermeneutische dialectiek in huidige discussies tussen China

en het Westen bespreekt, ook impliciet een poging was om deze schoonheid te duiden. En daarin heeft mijn onderzoek eigenlijk

“vragen stellen op de grenzen van sterk verschillende filosofische tradities heeft iets van een koorddans – een voorzichtig zoeken naar een balans wier inherente fragiliteit een bepaalde schoonheid aan de zoektocht als zodanig verleent.”

alleen maar bevestigd wat wij uit de praktijk al wisten: dat filosofie doen over de grenzen van cultureel-ingebedde tradities heen een fragiele activiteit is, die heel makkelijk en heel snel kan vervallen in denkpatronen die intellectueel interessante uitkomsten onmogelijk maken.

Het academische klimaat waar China nu op af lijkt te stevenen geeft in het licht van deze fragiliteit van interculturele filosofie niet veel reden tot hoop – dat hebben we in het afronden van het menselijke waardigheid-project gemerkt, en ook in het uitwisselingsproject 'Liberalisme in China' dat in 2016 onder leiding van Bert van den Brink van start ging. Beijing, dat wil zeggen: de Communistische

Partij, begint steeds sterker directe controle uit te oefenen over de Chinese universiteit. Begrijp me niet verkeerd, dit is op zich niets nieuws: het politieke regime werkt al veel langer met bijvoorbeeld *'publication bans'* rondom precare thema's, en in een sterk gedigitaliseerde universitaire omgeving kan ze dit ook steeds effectiever doen. Maar de vrijpostigheid waarmee het regime nu onderzoek en onderwijs verbiedt dat thema's adresseert die ze als 'on-Chinees' beschouwt, is bedreigend. Sommige onderwerpen – de Culturele Revolutie en het studentenprotest op Tiananmen Square, maar ook filosofische thema's als vrijheid en democratie – worden in toenemende mate taboe verklaard, en ook collega's waar wij al langer mee samenwerken durven zich nu niet meer open uit te spreken over thema's van dit soort. En dat, als we niet oppassen, gaat ook impact hebben op de academische vrijheid in het Westen. Het akkefietje rondom Cambridge University Press afgelopen najaar was, mijns inziens, tekenend: de Communistische Partij eiste van de uitgever dat ze een brede set van artikelen, gepubliceerd door vooraanstaande Chinese

“de vrijpostigheid waarmee het regime nu onderzoek en onderwijs verbiedt dat thema's adresseert die ze als 'on-Chinees' beschouwt, is bedreigend.”

en Westerse onderzoekers, ontoegankelijk zou maken op Chinees grondgebied. En CUP stemde in. Dat creëerde natuurlijk een enorme rel, en onder druk van de internationale academische gemeenschap heeft de uitgever uiteindelijk haar besluit teruggedraaid. Maar hiermee is de kous zeker niet af. China, vrees ik, zal in toenemende mate als eis voor internationale samenwerking stellen dat een taboe op bepaalde thema's door haar universitaire partners wordt geaccepteerd. En nog enger is dat veel Westerse, en met name Nederlandse universiteiten daar hoogstwaarschijnlijk weinig weerstand aan kunnen bieden. China heeft geld – de Nederlandse academie wordt steeds sterker tot verlieslijdend bedrijf gemaakt dat, om haar voortbestaan veilig te kunnen stellen, moet kiezen of zij haar linkerhand of rechtersvoet aan de wolven geeft. Je hoeft geen profeet van de statuur van Zarathustra te zijn om te voorspellen wat dit voor situaties gaat creëren. Zoals het gezegde luidt: *'beggars can't be choosers'*, en de professionele bestuurders die tot op steeds grotere hoogte onze universiteiten runnen zullen wellicht ook niet beschroomd zijn stukjes academische vrijheid aan het Chinese regime te verkopen om langer in de illusie te kunnen geloven dat ook de universiteit gewoon maar een bedrijf kan wezen.

De oude Chinese wijsgeer Mencius waarschuwde ooit dat ook een bedelaar niet zomaar rijstkorrels voor de voeten van een heer moet oprapen als deze met minachting voor hem op de grond geworpen zijn, zelfs al zou dit voor hem de hongerdood kunnen betekenen. Dat lijkt me

“Als de tirannie van het kapitalisme nu zelfs de universiteit de status van vrijplaats van het denken ontnemt, is de toekomst echt verraden.”

vandaag urgenter dan ooit. Als de tirannie van het kapitalisme nu zelfs de universiteit de status van vrijplaats van het denken ontnemt, is de toekomst echt verraden. En weerstand bieden we niet alleen. Dat bieden we *met* onze collega's uit China en andere landen, *met* collega's uit andere 'niet-rendabele sectoren' die eenzelfde lot beschoren lijkt. Alleen samen hebben we de intellectuele *resources* en het politiek gewicht om daadwerkelijk een verandering van de manier waarop wij worden geregeerd tot stand te kunnen brengen. Als ik nu terugkijk op zes jaar onderzoeksuitwisseling met China, dan wordt de ruimte voor zo'n daadwerkelijke samenwerking eerder kleiner dan groter. Maar dat is eigenlijk alleen nog maar meer reden tot verzet.

NOTEN

1, Ofwel, in volledig uitgeschreven vorm, 'Xi Jinping thought on Socialism with Chinese Characteristics for a New Era'.

Studievereniging

De secretaris van de *FUF*, **Cynthia Zwijnenburg**, brengt verslag uit van het reilen en zeilen van de studievereniging.

The final countdown is begonnen: blok 2 hebben we achter ons gelaten en blok 3 is alweer volop aan de gang. De donkere duistere dagen maken geleidelijk plaats voor meer zonlicht en de zomer lijkt bijna achter de muur vandaan te springen, als we de gevoelstemperaturen van -20 even wegdenken. Wie weet hebben de lage temperaturen iets te maken met het vergaan van de wereld of de wintervacht van moeder aarde is zich ten langen leste aan het uitspreiden.

Het bouwen van een raket is lastig, behalve voor de leden van het Alienbestuur Pol. Zij waren magnifiek. Magnifiek groen; of ze daadwerkelijk raketten kunnen bouwen heb ik nog niet helemaal ontdekt, wel weet ik dat bouwen lastig wordt met louter vogeltjeszand. Een tip voor Alienbestuur Pol: gebruik de volgende keer een boor. Alhoewel hun haar verstrikt kan raken in de boor; ze hebben immers zulke lange manen. Het schijnt zelfs dat iemand van Alienbestuur Pol ooit heeft geprobeerd haren te krullen met een boor! Theoretisch

gezien was dit een strak plan, de uitwerking was echter minder top. Nu is de vraag 'Wie van het bestuur was zo handig om te krullen met een boor?' Het antwoord is verklapt tijdens het MidYearsUitje.

Ja, ook het MidYearsUitje heeft plaatsgevonden! Dit jaar mochten de leden zich vanaf de Inktpot bewegen naar Zwolle,

zijn, kwamen alle vijf de teams aan bij de accommodatie. De bestemming was dit jaar in het schone Drenthe, in een landschap wat eruitzag als een klein winterwonderlandje. Gedurende het weekend streden de teams tegen de tijd en tegen elkaar om een plek te behalen in de raket. Uiteindelijk was het een geslaagd weekend waar het einde van de wereld voelbaar was, maar net niet kwam.

W e l l i c h t beschouw je het MidYearsUitje als iets eigenaardigs en absurdistisch, maar de Lichaamen Geestcommissie had pas *echt* iets a b s u r d i s t i s c h georganiseerd! Op de zolder van Drift 21 was de Vergaderkamer omgetoverd tot bioscoop waar leden werden blootgesteld aan films met te veel haring en flauwe humor. Toch zat de

ruimte vol, vloog popcorn in het rond en mocht een glaasje ranja niet ontbreken.

Zij die liever een fles wijn tijdens een diner opkopen met FUF-muntjes konden terecht bij

Een fijne brakke MYU foto met een bord wat niet van de accommodatie is. ☺

het FUF-kerstdiner. In de maand december werd er een kerstdiner én kerstfeest georganiseerd. Een diner bestaande uit drie gangen, gekookt en bereid door de kookcommissie: de gangen waren voortreffelijker dan alle harinkjes die in de film Abel werden gehapt. Naast het heerlijke diner waren de aanwezige leden ook verrukkelijk mooi gekleed voor het kerstfeest: van feestjurken tot kerstruien; iedereen was op en top versierd. Versierd zonder kerstballen dat wel. Misschien is het leuk als er volgend jaar enkele kerstboomkostuum rond

dwarrelen?

Voor wie *the final countdown* heeft overleefd en voor hen, de stille stiekeme aanbidders, die zijn of haar FUF-*crush* niet durfde te vragen voor het FUF Kerstfeest kregen de mogelijkheid een roos inclusief kaartje te sturen op Valentijnsdag. Of er daadwerkelijk liefde is verzonden, dat weten alleen de *FUFido's*.

Al met al was blok 2 geslaagd en was de start van blok 3 sneller dan Sven Kramer tijdens de Olympische Spelen op de 10

kilometer. Het bestuur heeft genoten van het weekendje weg met de FUF en is voortaan te bellen als er een bak water spontaan van het plafond gehaald moet worden. Voor nu mogen de pennen weer in de aanslag, want het schrijven van het halfjaarlijks verslag staat voor de deur. Spannend, maar door alle drukte heen blijft het bestuur prachtig lachen!

Wil je op de hoogte blijven van de activiteiten van de FUF? Neem dan een kijkje op de site: www.fufexpluribusunum.nl of volg de FUF op facebook: www.facebook.com/hetisdefuf/ of kom een keer langs in het Hok te

Drift 21 2.07

De Strijd van een filosoof op de arbeidsmarkt

Op 22 februari was het weer tijd voor een inspirerende avond; de Carrièrenacht. Dit jaar met als thema Geld en de Geesteswetenschappen. We konden op deze avond niet om de prangende vragen heen: Diploma Filosofie op zak, maar wat ga je er dan mee doen? Heb je nu wel een baan en valt er wel wat geld mee te verdienen? De Strijd van de net afgestudeerde filosoof om een plekje te veroveren op de arbeidsmarkt valt niet altijd mee. Gelukkig spraken wij filosoof **Joe Odding** over zijn ervaringen als net afgestudeerde wijsgeer en maakte hij ons duidelijk dat de mogelijkheden voor een filosoof eindelijk divers zijn. We waren enorm geïnspireerd door zijn lezing op de Carrièrenacht Geesteswetenschappen en vroegen hem om voor onze Afgestudeerdtribune een stuk te schrijven over zijn *Strijd* op de arbeidsmarkt.

Toen ik werd uitgenodigd om als alumnus te spreken op de Carrièrenacht van Geesteswetenschappen, had ik in eerste instantie mijn bedenkingen. Ik ben eind 2016 afgestudeerd en ik heb begin 2017 mijn eigen bedrijf opgericht. Van een spectaculaire carrière leek mij nog geen sprake. Toen ik filosofie ging studeren, had ik bovendien geen welomschreven doel en al helemaal geen loopbaan in gedachten. Wat ik nu doe, had ik toen niet verwacht. En in de eerste maanden van mijn studie Filosofie schortte ik die verwachtingen al snel op. De bedenkingen die ik had voor de Carrièrenacht, kwamen voort uit het besef dat onverwachte ontwikkelingen soms een cruciale rol hebben gespeeld in mijn loopbaan.

Voordat ik filosofie ging studeren, had ik als geëngageerde kunstenaar gekozen voor de studie Verpleegkunde. Eerder had ik de middelbare school vroegtijdig verlaten en was ik uit huis gegaan. Om mijn studie te bekostigen werkte ik als helpende in de ouderenzorg en in mijn vrije tijd werkte ik aan illustraties, schilderijen en beeldhouwwerken. Maar wanneer ben je kunstenaar? En wat versta je onder 'engagement'? Na mijn auditie bij de kunstacademie werd ik afgewezen. Met de terechte kritiek, die ik

toen niet volledig begreep, dat ik te 'filosofisch' bezig was. Maar ook in mijn studie verpleegkunde ontdekte ik dat vooral de filosofische problemen mijn interesse hadden en soms op enige wijze hun weg terugvonden naar mijn artistieke projecten. Ik kon filosofie niet goed ontwijken, of negeren.

In het eerste jaar Filosofie kregen we uitleg over wat we later zouden kunnen doen met onze studie. Hoe we de academische vaardigheden op diverse manieren konden toepassen in verschillende beroepen. Dat behoeft hier geen betoog. Ik wist

“Toen ik filosofie ging studeren, had ik bovendien geen welomschreven doel en al helemaal geen loopbaan in gedachten. Wat ik nu doe, had ik toen niet verwacht.”

heel goed waarom ik filosofie wilde studeren: het moest mijn onderzoek als kunstenaar naar de mens en diens omgeving dienen. Het was duidelijk wat ik van mijn studie verwachtte, maar het perspectief op een toekomstige baan was niet helemaal aan mij besteed. Ik wilde me vooral concentreren op de inhoud van mijn studie.

Tijdens mijn studie kwamen de vragen die mij als kunstenaar bezighielden nog steeds terug, maar bleek ik een onverwachte passie te hebben voor de academische werkzaamheden. Mijn artistieke bezigheden leken steeds vaker een afleiding, of hooguit een expressieve inspiratiebron, voor mijn studie. Om mijn filosofische vakken aan te vullen, koos ik in mijn minor voor vakken als kunstgeschiedenis, literatuurwetenschap en kunstmanagement. Het verband tussen kunst en filosofie werd pas echt duidelijk, toen ik in het tweede jaar gevraagd werd om te assisteren bij cursussen van dr. Rob van Gerwen in de filosofie van de kunsten. In de werkgroepen die ik begeleidde kon ik de diversiteit in mijn loopbaan, zowel academisch als artistiek, verder ontwikkelen. In de drie jaar waarin ik als assistent werkte, was ik ook in de fortuinlijke positie om de filosofie van de kunsten grondig te bestuderen en mijn eigen ideeën samen te brengen. Dit mondde uit in een scriptie over de definitie van de kunsten, waarin ik een grondig overzicht wilde bieden van de theorievorming over de kunsten met relevantie voor de hedendaagse kunstpraktijk.

Pas na mijn bachelor merkte ik dat ik me daadwerkelijk verloren had in mijn studie filosofie, zoals ik lang had gevreesd. Ik dacht, ondanks knagende academische ambities, een zeer praktische instelling te hebben. Maar de kritiek van de kunstacademie viel wel op zijn plaats. Na mijn afstuderen vervolgde ik met de master Wijsbegeerte. Mijn ervaringen in

“Maar ook in mijn studie verpleegkunde ontdekte ik dat vooral de filosofische problemen mijn interesse hadden en soms op enige wijze hun weg terugvonden naar mijn artistieke projecten. Ik kon filosofie niet goed ontwijken, of negeren.”

*Filosof, schrijver en kunstenaar **Joe Odding** heeft Wijsbegeerte gestudeerd aan de Universiteit Utrecht en heeft zich gespecialiseerd in de hedendaagse kunstpraktijk en –theorie. Tijdens zijn studie werkte hij als onderwijsassistent voor cursussen over de filosofie van de kunsten (esthetica). Na zijn studie heeft hij in april 2017 zijn eigen consultancybedrijf opgericht en is hij gestart als kunstcoach voor Atelier KunstMaat, waar hij persoonlijke begeleiding biedt bij studieproblemen in het hbo-kunstonderwijs. Als kunstcoach en consultant ondersteunt hij studenten bij hun studie door te zorgen voor structuur en overzicht. Voor kunstenaars is hij een gesprekspartner die actief meedenkt, organiseert en regelt en hij ondersteunt ze bij artistieke, persoonlijke en zakelijke vragen. Daarnaast schrijft hij over filosofische kwesties in de kunsten, de gezondheidszorg en de wetenschappen. Momenteel werkt hij aan een publicatie van zijn afstudeeronderzoek over de ervaringen van dementie.*

de ouderenzorg kon ik gebruiken bij het onderwerp van mijn masterscriptie over de rol van het geheugen in de waarneming. Al snel bleek het onderzoek me veel verder te leiden dan ik had verwacht.

Ik zag me tijdelijk genooddaakt om mijn studie te onderbreken, maar kreeg hierdoor wel tijd om na te denken over mijn enigszins chaotische loopbaan. Mijn jongste broer, toen 14 jaar oud, kon niet langer thuis wonen en kwam bij mij en mijn vriendin wonen als pleegkind. In de tussenjaren concentreerde ik me op andere zaken dan filosofie en maakte ik plannen voor het vervolg van mijn master. Ik werkte als freelance copywriter voor bedrijven aan ondernemings- en projectplannen en voorzag in de communicatie met instanties en overheden. Ik schreef blogs en onderhield websites. Voor *Vluchtelingenwerk* begeleidde ik statushouders bij hun vestiging in Nederland. Tegen mijn verwachting in bleek de diversiteit in mijn carrière, waarvan ik juist de meerwaarde zag, bij sollicitaties voor serieuze banen veelal een bezwaar. Het maakte mij vooral duidelijk dat ik me moest concentreren op projecten

Carrièrenacht

geesteswetenschappen

die wel goed bij me passen.

Met het vervolg van mijn master moest ik alleen mijn scriptie nog voltooiën. Vanwege de complexiteit van het onderzoek werden een aantal onderwerpen in een literatuurmodule ondergebracht, waarvoor ik een drietal papers heb geschreven over de ervaring van dementie en de rol van het geheugen voor de waarneming en de

“Tegen mijn verwachting in bleek de diversiteit in mijn carrière, waarvan ik juist de meerwaarde zag, bij sollicitaties voor serieuze banen veelal een bezwaar. Het maakte mij vooral duidelijk dat ik me moest concentreren op projecten die wel goed bij me passen.”

persoonlijke identiteit. Mijn scriptie ging over de rol van empathie in de waarneming en voor de persoonlijke identiteit. In het onderzoek en schrijven was Rob van Gerwen een bijzondere steun, die met zijn diepgaande interesse in het onderwerp veel heeft bijgedragen

aan de ontwikkeling van mijn gedachten. Na mijn afstuderen stelde Rob voor om mijn scriptie in gewijzigde vorm geschikt te maken voor publicatie, om zowel de ervaring van dementie als de daarmee verbonden filosofische onderwerpen voor een breder academisch publiek toegankelijk te maken.

Het schrijven voor het boek gebeurt de laatste maanden in mijn vrije tijd. Ik ben nog steeds bezig met kleine artistieke projecten en ik gooi nog steeds meer dan de helft weg. Om projecten aan te kunnen nemen, heb ik in april 2017 mijn eigen bedrijf opgericht. Ik richt me vooral op consultancy en organisatie voor kunstenaars en kunstprofessionals, maar in sommige gevallen kan ik ook een praktisch bijdrage leveren aan artistieke projecten. Ik help bij de ontwikkeling van een *pitch*, *artist statement* of projectplan en ik schrijf teksten en blogs.

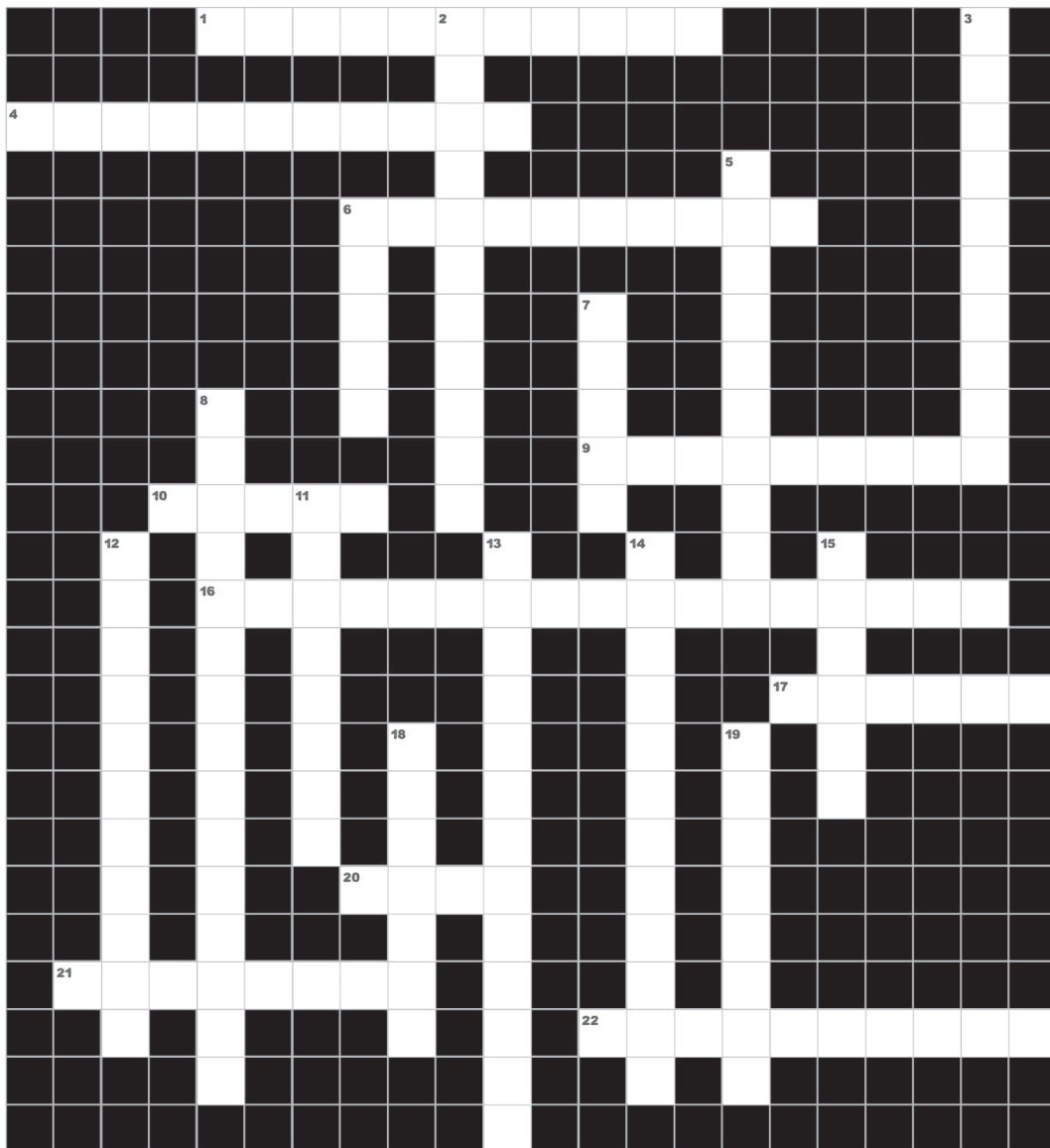
Daarnaast begeleid ik studenten aan de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht. De opdrachtgever, Atelier KunstMaat, specialiseert zich in de begeleiding van studenten in het hoger kunstonderwijs met een psychische aandoening, levensloopvragen en/of studieproblemen. Geen begeleiding is hetzelfde, omdat je op een intensieve en persoonlijke manier betrokken bent bij de

ontwikkeling van de student. We gaan in gesprek over alledaagse zaken, zoals de organisatie van de studie, dag- en weekplanning, het studietraject en de communicatie met docenten, maar ook over inhoudelijke zaken, zoals de interpretatie en uitwerking van opdrachten, het omgaan met feedback van medestudenten en de formulering van eigen interesses en doelen op het gebied van artistiek onderzoek. Vanuit mijn achtergrond richt ik me naast begeleiding ook op ondersteuning bij theoretische vakken, zoals kunstgeschiedenis en filosofie. Een belangrijk en moeilijk aspect van bijna iedere kunststudie is om theorie en praktijk met elkaar in verband te brengen op een vruchtbare manier die bijdraagt aan de artistieke ontwikkeling. Een *Fine Art* student verwoorde mijn werkzaamheden onlangs zo: “Je helpt om de filosofie te ontdoen van haar akeligheden”.

“Een *Fine Art* student verwoorde mijn werkzaamheden onlangs zo: ‘Je helpt om de filosofie te ontdoen van haar akeligheden’.”

Onverwachte wendingen hebben geleid tot een loopbaan die me goed past. De diversiteit in mijn carrière draagt enorm bij aan mijn werkzaamheden, maar zal niet helpen met een perspectief op een vaste baan. In de toekomst zal de variatie alleen maar toenemen.

Ga de strijd aan en overwin deze puzzel!

HORIZONTAAL

- 1 Daleks
- 4 De wereld als markt en strijd
- 6 Donderse strategie
- 9 Solitary, poor, nasty, brutish, and short
- 10 Heilige oorlog
- 16 Fundamentenruzie
- 17 Klinkt als faalangst
- 20 God en chocolade
- 21 Napoleons laatste strijd
- 22 Spijkerbroek

VERTICAAL

- 2 "Never attempt to win by force what can be won by deception."
- 3 Overwinning
- 5 "Oorlog is van alles de vader"
- 6 Pindakaas en Stalingrad
- 7 Outlaw states
- 8 Wittgenstein schrijft de Tractatus als
- 11 Oppenheimer
- 12 Spartanen en Perzen
- 13 Marx
- 14 Idolenstrijd
- 15 Lag voor de kust bij de geboorte van Hobbes
- 18 Schijntegenstelling
- 19 Vrij van conflict

Logische puzzels

Los jij ze op?

Strijdende Reiziger

Een reiziger, op weg naar Utrecht, komt bij een splitsing waar hij zowel links als rechts af kan slaan. Hij weet dat slechts één van de twee wegen naar Utrecht leidt, maar helaas weet hij niet welke. Gelukkig ziet hij twee tweelingzussen bij de splitsing staan, en hij besluit hen de weg te vragen.

De reiziger weet dat één van de zussen altijd de waarheid zegt, en dat de andere altijd liegt. Maar hij weet helaas *niet* welke van de twee altijd de waarheid vertelt en welke niet.

De vraag: Hoe kan de reiziger er achter komen welke weg naar Utrecht leidt door slechts één vraag te stellen?

Het antwoord: De vraag die de reiziger moet stellen is: *“Leidt de linkse weg naar Utrecht volgens je zus?”* Als het antwoord “Ja” is, dan moet de reiziger de rechtse route nemen, en als het antwoord “Nee” is, dan moet de reiziger de linkse route nemen.

De strijd van de gevangenen

Een groep van honderd gevangenen zit samen in de gevangenskantine. Daar krijgen ze te horen dat iedereen in een isolatiecel wordt gezet. Daarna zullen ze één voor één worden ondervraagd in een kamer met een lamp met een aan-uit schakelaar. De enige manier waarop de gevangenen met elkaar kunnen communiceren is door de lamp aan of uit te doen. De lamp is in het begin uit. Er is geen vaste volgorde van ondervraging, dezelfde gevangene kan bovendien meerdere keren ondervraagd worden. Als een gevangene ondervraagd wordt kan deze: niets doen, de lamp uitdoen, de lamp aandoen of verklaren dat iedereen ondervraagd is. Als de verklaring dat iedereen tenminste één keer ondervraagd is waar is, worden alle gevangenen vrijgelaten. Is de verklaring onwaar, dan worden ze allemaal opgehangen. Kunnen de gevangenen een protocol overeenkomen dat verzekert dat ze worden vrijgelaten?

De strijd om de volledige naam

De heren Hollander, Engels, Schilder en Schrijver zijn alle vier docenten aan dezelfde middelbare school. Elke docent geeft les in twee verschillende vakken. Verder geldt:

- drie docenten geven Nederlandse les;
- er is maar één docent wiskunde;
- er zijn twee docenten scheikunde;
- twee docenten, Simon en de heer Engels, geven geschiedenisles;
- Peter geeft geen Nederlandse les;
- Stefan is leraar scheikunde;
- de heer Hollander doceert geen enkel vak dat door Karel of de heer Schilder wordt gedoceerd.

De vraag: Wat is de volledige naam van elke docent en in welke twee vakken geeft hij les?

Uitg. strijdende reiziger: Er zijn vier mogelijke gevallen:

1. De reiziger stelt de vraag aan de eertijde zus, en de linkse weg leidt naar Utrecht. De eertijde zus zou zeggen dat de linkse route *niet* naar Utrecht gaat, en zij antwoordt dus: "Nee". En dus kan de reiziger nu terecht de linkse route nemen.

2. De reiziger stelt de vraag aan de rechtse zus, en de rechtse weg leidt naar Utrecht. De eertijde zus zou zeggen dat de linkse route *niet* naar Utrecht gaat, en zij antwoordt dus: "Ja". En dus kan de reiziger nu terecht de rechtse route nemen.

3. De reiziger stelt de vraag aan de liegende zus, en de linkse weg leidt naar Utrecht. De liegende zus zou zeggen dat de linkse route *niet* naar Utrecht gaat, en zij antwoordt dus: "Nee". En dus kan de reiziger nu terecht de linkse route nemen.

4. De reiziger stelt de vraag aan de liegende zus, en de rechtse weg leidt naar Utrecht. De liegende broer zou zeggen dat de linkse route *niet* naar Utrecht gaat, en zij antwoordt dus: "Ja". En dus kan de reiziger nu terecht de rechtse route nemen.

Uitg. volledige naam: Omdat Peter als enige geen Nederlandse les geeft en de heer Hollander geen enkel vak doceert dat door Karel of de heer Schilder wordt gedoceerd, kunnen we concluderen dat Peter en de heer Hollander dezelfde persoon zijn en dat hij in ieder geval de wiskundeleraar is. Simon en de heer Engels geven beiden geschiedenisles en behoren dus ook tot de drie docenten die Nederlands geven. Peter Hollander moet dus naast wiskunde ook scheikunde geven. Omdat Stefan ook leraar scheikunde is, kan hij niet de heer Engels of de heer Schilder zijn, en heet Stefan dus Schrijver. Omdat Karel en de heer Schilder twee verschillende personen zijn, net als Simon en de heer Engels, zijn de namen van de andere twee docenten Karel Engels en Simon Schilder.

Kort samengevat:
1. Peter Hollander, wiskunde en scheikunde. 2. Stefan Schrijver, Nederlands en scheikunde. 3. Simon Schilder, Nederlands en geschiedenis. 4. Karel Engels, Nederlands en geschiedenis.

Symposium: Living Longer, Better, Smarter

Vrijdag 18 Mei 2018, 12:30-17:30
 Gratis (Open event)
 Parnassos Cultural Centre
 Kruisstraat 201, Utrecht.

This academic year, the FUF (the study association for the Faculty of Philosophy) and SV Eureka (the study association for the Humanities Honours Programme) have joined forces with the Centre for Humanities, VIDUIS, the UU's Humanities Honours Programme, and the UU's Department of Philosophy to organize a symposium on human enhancement and transhumanism.

Recent and future developments in science and technology will enable us more and more to change and enhance human beings. From designer babies to cyborgs; how future humans will look like seems to be increasingly up to us. What sorts of development can we expect? And what should we strive for? What ethical considerations are there? Is it our moral duty to enhance humanity? Or should ethical concerns rein in transhumanist aspirations?

Karl-Marx-dag

SYMPOSIUM
 zaterdag 5 mei 2018, 14:00 tot 23:00
 Het zoekend hert, Koninklijkelaan 43, 2600 Berchem-Antwerpen
 kosten : € 12,00 voor de boekpresentatie / Denksalon gratis / 12,00 voor de avondlezing

Geen zin in een festival op bevrijdingsdag? Op de 200ste geboortedag van Karl Marx (1818-1883) organiseert filosofiehuis Het zoekend hert in Antwerpen de Karl-Marx-dag, met een boekpresentatie, een dialectisch denksalon en meerdere lezingen door filosofen, literatoren en politieke denkers. Het zoekend hert, uitgeverij Houtekiet en het Vrijzinnig-Humanistisch Verbond (HVV) organiseren die dag achtereenvolgens de boekpresentatie van 'Marx begrijpen' door Prof. Walter Weyns, een dialectisch denksalon met getuigenissen van 7 generaties en een duolezing door schrijver Walter van den Broeck en zijn zoon Karl van den Broeck, hoofdredacteur van nieuwssite Apache.

4-mei lezing: Maxim Februari

Vrijdag 4 Mei 2018, 20:15
 Domplein, Utrecht

De Universele Verklaring van de Rechten van de Mens werd 70 jaar geleden aangenomen door de Verenigde Naties. Een poging om lessen te trekken uit de gruwelijke geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog. Tegenwoordig staan mensenrechtenverdragen in de hele wereld onder druk. Ook in het Westen. Hoe heeft het zover kunnen komen? Filosoof en schrijver Maxim Februari duidt de gevolgen van technologische ontwikkelingen voor onze individuele rechten en vrijheden. Overleven de mensenrechten het digitale tijdperk?

Met deze lezing draagt de Universiteit Utrecht bij aan een actuele vorm van herdenken, ter nagedachtenis aan de Utrechtse wetenschapper prof. dr. Victor Koningsberger. Hij nam het als eerste hoogleraar in Nederland op voor Joodse collega's die door de Duitse bezetter van de universiteit werden verbannen.

Utrechtse Dag van de Filosofie 2018

21 April 2018
 9:30 tot 18:00
 Academiegebouw, Domplein 29, Utrecht
 kosten : 30,- (20,- voor studenten en werknemers UU)
 aanmelden via: Website Universiteit Utrecht

Het Departement Filosofie en Religiewetenschappen van de Universiteit Utrecht presenteert met trots haar eerste Utrechtse Dag van de Filosofie. Op 21 april 2018 bieden wij een gevarieerd programma met debatten, een filosofische stadswandeling, lezingen en interviews.

We gaan het hebben over alternatieve feiten, klimaatverandering, Nederlandse rap, dierethiek, filosofie in de stad Utrecht, en nog veel meer. Naast hoofdsprekers Dorothea Gädeke (Goethe Universität, Frankfurt am Main) en Annemarie Kalis komen tal van filosofen van binnen en buiten de UU aan het woord. En we sluiten af met schrijver en theatermaker Johan Fretz!

VOLGENDE EDITIE

Geschiedenis

Schrijfwedstrijd

Bent U een advocaat van de duivel? Schrijf dan een stuk van ongeveer 600 - 1500 woorden waarin U uw controversiële mening deelt en maak kans op mooie prijzen.

Mail uw duivelse stuk voor 14 mei naar redactie.filosoof@gmail.com en misschien ziet u uw stuk terug in de volgende editie. De beste drie stukken zullen ook een prijs ontvangen

We want You!

**Bent u een advocaat van de duivel?
Doe dan mee met de schrijfwedstrijd en
misschien zie je jou stuk wel in de volgende
editie van De Filosoof. Meer info:
Ga naar de laatste pagina of bezoek de
facebook pagina.**